

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANDREJ NOVAK

MENTOR: DOCENT DR. SAMO UHAN

REFERENDUM OBMP

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2003

Če bi se jaz odločala za umetno oploditev, verjemite, da ne bi čakala na privoljenje naših junakov iz parlamenta ali celo na glas nekakšnega ljudstva – lepo vas prosim, ali naj o tem odločajo mačistični avtomehaniki in farani, ki jih bodo po nedeljski maši na volišča poslali župniki – ampak bi se to odpravila storit v tujino. To trdim zato, da bom hudim stricem, ki že ves čas pišejo pisma bralcev, dokazala, da bo šla karavana naprej ne glede na pasje lajanje. Mediji pa so kar dobro zgrešili bistvo. Popolnoma nerelevantno je, kaj si o samskih ženskah, oblikovanju otrokove identitete, idealnih in neidealnih družinah in sploh o vsem skupaj misli kdor koli, pa naj bo to prodajalka iz Maximarketa, dr. Miheljak, neka pevka ali predsednik vlade (ki pa o tem očitno tako ali tako sploh nič ne misli). Edina dilema je le v tem, ali smem iti na referendum, obkrožiti proti in s tem komu vzeti pravico, da o svojih najintimnejših vprašanjih odloča sam. Odgovor je ne in ni argumenta, ki bi me prepričal o nasprotnem.

Marta Zore, Ona – priloga časnika Delo, 29.5.2001

Kot sociologinja v zadnjih tednih presenečena opazujem, kakšno silno veselje imajo s sociološkimi in psihološkimi temami nekateri pravniki in zdravniki, da o pisnih pisem bralcev ne govorimo. S tem ni nič narobe, vsakdo ima pravico do mnenja, težava je le v tem, da osebna mnenja in nazorska prepričanja prikazujejo kot nekakšna "mnenja stroke", ki da je proti noveli zakona.

dr. Tanja Renner na ustanovitvi Odbora za svobodno odločanje

Kazalo

1. Uvod	4
2. Kako je prišlo do referendumizirane novele zakona	5
3. Stališča parlamentarnih strank	11
4. Čas kampanje	14
4.1. Kdo je bil za in kdo proti svobodnemu odločanju	18
5. Odbor za svobodno odločanje	21
5.1. Internet	21
5.2. Pregled okroglih miz	22
5.3. Stroški dejavnosti Odbora	23
6. Družina in družine	24
6.1. Dva pogleda na družino	24
6.2. O "krizi družine"	25
6.3. Spremembe v družinah	25
6.4. Enostarševske družine	26
6.5. Kako živijo enostarševske družine v Sloveniji?	27
7. Družina in RKC danes	29
7.1. Katere nevarnosti prežijo na družino	29
7.2. Trenutno stanje družine v Evropi	30
7.3. Pozitivni znaki, ki vzbujajo upanje	31
8. Družina in družine v razpravah poslank in poslancev Državnega zbora	33
9. O pravicah otrok, ki jih ne bo	37
10. Pregled meritev javnega mnenja	40
10.1. Politbarometer - Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij	43
10.2. Meritve, premiki in zaključki	44
11. Rezultati referenduma	46
11.1. Rezultati referenduma v primerjavi z rezultati z volitvami v DZ	48
12. Zaključek	50
12.1. Zmaga RKC na referendumu OBMP	50
12.2. Ključni trenutki degradacije človekovih pravic na referendumu OBMP	52
12.3. Kaj vse so zagovornice in zagovorniki novele počeli, da bi izgubili referendumsko tekmo	52
Seznam literature	55
Seznam prilog na zgoščenki	56
Opombe	57

1. Uvod

V nedeljo, 17. junija 2001 zvečer se je na Beethovnovi 2 v Ljubljani, na sedežu ISH, še zadnjič sestal Odbor za svobodno odločanje.

Vzdušje je bilo prijateljsko, pa vendar kislo. Ljudje, ki jih je naknadni referendum o noveli zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo ali ponovno, po tem, ko so se njihove politične in/ali službene poti razšle, spet začasno povezal, in tisti, ki so se v predreferendumske vrvežu šele spoznali, so se morali soočiti s sicer pričakovanim, a nepričakovano visokim porazom.

Ta referendum je bil prvi naknadni, potrditveni referendum v Republiki Sloveniji. Bil je tudi prvi, na katerem se je odločalo o pravicah neke izrazite manjšine v slovenski družbi. Besedna zveza "samska ženska" od referendumu naprej v Sloveniji nosi poleg še povečanega slabšalnega prizvoka tudi priokus poraza.

Dogajanja v predreferendumske času in mnogi iskreni napor, vloženi v ohranitev novele Zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo, predvsem pa travmatičnost poraza in dvoletna amnezija, ki s končuje šele te dni v začetku razprav o reformi zdravstva, govorijo v prid temu, da pravi trenutek za trezen razmislek o tistem času šele prihaja.

Osnovna hipoteza po ambiciji sicer prej kot ne skromnega diplomskega dela, je, da je bila sociologija kot znanost s svojimi argumenti in akterji nemočna proti globoko ukoreninjenim vrednotam, vzorcem obnašanja in, paradoksalno, proti t.i. "stroki", ki je zasedla področje sociologije.

Prikazati želim, kako je do sprejetja novele sploh prišlo, zakaj je bila sporna, kakšni so bili cilji predlagateljic in predlagateljev novele in referendumu. Pregled volilne kampanje in dejavnost Odbora za svobodno odločanje mi bosta v ključno pomoč pri argumentiranju osnovne hipoteze.

S pregledom zagovornikov in nasprotnikov ter opravljenih meritev javnega mnenja bom skušal dokazati drugo tezo. Ta pravi, da slovenske družbe ni mogoče šteti za ujetnico političnih strank. Čeprav z rezultatom, ki je zmanjšal raven človekovih pravic v naši državi, je civilna družba dosegla (usojeno ji) zmago na referendumu OBMP.

2. Kako je prišlo do referendumizirane novele zakona

V tem poglavju skušam nanizati najpomembnejše dogodke, ki so pripeljali do razpisa naknadnega zakonodajnega referenduma o zakonu o spremembah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo.¹ Referendumska zgodba se je začela z neko začasno odločitvijo enega od strokovnih teles na ljubljanskem Kliničnem centru. Kot se začasnim potezam rado dogaja, je v precejšnji meri postala trajna. Poglavje se zaključuje s sprejemom odloka o razpisu referenduma OBMP.

1977

Sprejet je Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, ki dovoljuje vse oblike zdravljenja, tudi vse takrat poznane postopke oploditve z biomedicinsko pomočjo moškim in ženskam. Zakon pravice do te pomoči ni pogojeval z zakonsko ali izvenzakonsko skupnostjo.

1994

Na ginekoloških klinikah prenehajo z zdravljenjem neplodnosti s semenom dajalca. To se zgodi na predlog razširjenega strokovnega kolegija za ginekologijo in porodništvo². Kot je izjavila prof. Dr. Helena Meden-Vrtovec z Ginekološke klinike kliničnega centra, so takrat ugotovili, da njihovo delo na področju darovanja semena ni bilo v skladu s smernicami, zato je kolegij zahteval zakonsko ureditev tovrstne problematike. Zdravstveni svet septembra 1994 imenuje »skupino strokovnjakov« sestavi prof. dr. Karel Zupančič (Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani), prof. dr. Helena Meden Vrtovec (Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani), prof. dr. Jože Trontelj (Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani), prof. dr. Ivan Štuhec (Teološka fakulteta) in dr. Janez Zajec (državni sekretar na Ministrstvu za zdravstvo). V ožji delovni skupni sta sodelovala tudi dr. Tomaž Tomaževič (Ginekološka klinika Kliničnega centra v Ljubljani) in pravnica Vika Žnidaršič.

1998

Skupina strokovnjakov, ki jo je imenoval Zdravstveni svet Slovenije, predloži predlog zakona, ki ga Zdravstveni svet obravnava in »sprejme«, ter ga maja 1998 posreduje Ministrstvu za zdravstvo. Gradivo ni bilo pripravljeno v taki meri, da bi bilo zrelo za obravnavo na vladi, kaj šele v državnem zboru.

Aleksander Merlo v sodelovanju s člani društva za večjo rodnost in plodnost Slovencev in ob pomoči zunanjih strokovnjakov tako s področja OBMP (ne iz Ginekološke klinike) in prava (pravniki iz nekaterih državnih organov) na podlagi gradiva strokovne skupine pripravi korigirano (popolnoma novih je 22 izmed 51 členov predloga zakona) besedilo predloga zakona.³

1999

Januar

V začetku januarja Aleksander Merlo, vloži predlog Zakona o postopkih umetne oploditve in ravnanju s človeškimi zarodki . Kot sopredlagatelj se mu pridruži 22 poslancev, med njimi vsi poslanci iz vrst zdravnikov v državnem zboru, razen predsednice odbora za zdravstvo, delo, družino in socialno politiko.

Februar

Pojavijo se prve reakcije na predlog Zakona s strani Zdravstvenega sveta in ministra za zdravstvo Jereba. Večina začetnih argumentov proti predlogu je bila osredotočena na prvopodpisanega Aleksandra Merla. Očitali so mu nezdržljivost interesa poslanca in direktorja (Merlo je bil istočasno poslanec DZ in direktor postojnske porodnišnice), plagiatorstvo, nespoštovanje dogovorov z zdravstvenim svetom.

Sam predlog zakona po mnenju kritikov ni upošteval, da morajo biti ljudje, ki naj bi to (umetno oplajanje) počeli, moralno popolnoma neoporečni. Nesprejemljivo se jim je zdelo, da je bil v predlogu med eksperti, ki bi morali biti prisotni ob samem postopku, kot alternativa naveden tudi veterinar.

April

Ministrstvo za zdravje ravnanje poslancev predrami, na podlagi gradiva oblikuje besedilo zakona in ga uspe v treh mesecih znotraj vlade medresorno uskladiti, tako da vlada v začetku aprila pošlje svoje besedilo v državni zbor

Maj

Prva obravnava Merlovega zakona.

September

Predlagatelji zakona in predstavniki Društva za večjo rodnost in plodnost Slovencev obtožijo zdravstveni svet, da namerno zavlačuje z obravnavo zakona. Podajo oceno, da je v Sloveniji 10000 parov, ki imajo različne težave z zanositvijo, ter da je z embargom iz leta 1994 prizadetih okoli 100 neplodnih parov, ki jim ostaja le še pot v tujino, kar je drago, Zavod za zdravstveno zavarovanje pa povračilo stroškov zavrača. Predstavnice in predstavniki društva so Klinični center obtožili, da želi preprečiti zasebnitvo.

Oktober

»Stroka« vrača udarec. Profesor dr. Tomaž Tomaževič opozarja na možnost trgovanja z oplojenimi jajčnimi celicami brez vednosti ženske, katere jajčeca so oplodili. Navaja tak primer iz ZDA (dr. Ricardo Asch, dr. Jose Balmacedo kot krivca in Debbie Chalender kot žrtev), nadalje na to, da so po naravni poti ženske celice primerne za dajanje novega življenja le do 42. leta.

V njegovem izvajanju pa se pojavi tudi ena od stalnic prihodnje razprave: pri predlogu zakona naj bi namreč šlo za zdravljenje zdravih ljudi.

Vlada svoj predlog zakona umakne iz zakonodajnega postopka, saj so se predlagatelji zakona in vlada dogovorili, da skupaj pripravijo predlog zakona o postopkih umetne oploditve in ravnanju s človeškimi zarodki za drugo obravnavo. Predlagatelji so pristali na to, da bodo pred pripravo amandmajev pridobili mnenje Komisije za medicinsko etiko Republike Slovenije ter Zdravstvenega sveta Republike Slovenije, kot najvišjega strokovnega organa pri Ministrstvu za zdravstvo. Poleg tega je ministrstvo oz. vlada na podlagi dogovora med predlagatelji in člani strokovne skupine pri ministrstvu za prvo obravnavo pripravila stališča, ki jih je povzel odbor. Dosežen je sporazum, na osnovi katerega je predlog zakona za drugo obravnavo pripravljen na osnovi vladnega predloga.

November

Na prvem zasedanju Sinode Cerkve na Slovenskem (v resnici sinode Rimokatoliške cerkve) je sprejeta Izjava o spoštovanju začetka človekovega življenja (glej Izjava o spoštovanju človekovega življenja 1999).

V izjavi, ki jo je podpisal tajnik sinode dr. Ivan Štuhec, je zapisana skrb nad tem, da je ob prelomu tisočletja življenje človeka in celotnega stvarstva ogroženo zaradi človekovega neetičnega ravnanja. Ker je človekov genom nosilec človekovega dostojanstva, ker je dostojanstvo vsakega človeka dostojanstvo ustvarjenega in odrešenega Božjega otroka, so slovenski škofje skupaj s člani sinodalnega zbora izrazili nasprotovanje nad dvema predlogoma zakonov (poleg Zakona o postopkih umetne oploditve in ravnanju s človeškimi zarodki je v igri še zakon o genski tehnologiji), saj da ne upoštevata bioloških dognanj o identiteti človeškega zarodka in spoznanja, da je človeški zarodek vse od zigote dalje človeško bitje. Poziv je naslovljen na slovenski javnost, »predvsem najbolj odgovorne v njej, t.j. predstavnike oblasti in javnih sredstev obveščanja«, ter še posebej na slovenske kristjane.

2000

januar –april

Dogovarjanja med predlagatelji zakona in ministrstvom(skupaj s komisijo za medicinsko etiko in zdravstvenim svetom).

Tik pred drugo obravnavo na odboru odstopi od predlagateljstva Možgan iz poslanske skupine SLS+SKD. Predlagateljem očita, da niso upoštevali vseh pripomb strokovne javnosti in niso izpolnili dogovora iz prve obravnave. Po razpravi na odboru podpis k predlogu zakona umakne tudi Janez Podobnik (SLS), predsednik Državnega zbora. Razloge za odstop teh dveh poslancev je moč razbrati iz nesoglasij med predlagatelji in zgoraj navedeno strokovno javnostjo: sestava in pristojnosti Komisije za postopke umetne oploditve (predstavniki verstev, predstavniki centrov za umetne oploditve), število centrov, ki bodo opravljali postopke umetne oploditve, darovanje spolnih celic.

Ob koncu druge obravnave je bil predlog zakona usklajen z vladnim predlogom zakona, s pripombami zdravstvenega sveta in tudi članov strokovne skupine. Neusklajen je ostal le 15. člen predloga zakona, ki določa izvajalce zdravljenja neplodnosti in postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo. Kljub temu je prišlo do ponovnega nasprotovanja nekaterih članov strokovne skupine.

april

Poslanec Janez Kopač v odprtem pismu obtoži poslanko SDS in predsednico Odbora Državnega zbora za zdravstvo, Majdo Ano Kregelj Zbačnik, da namenoma zavlačuje z obravnavo predloga zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo.

Konec aprila je Andrej Bajuk izvoljen za mandatarja Vlade RS

maj

26. maja pristojno delovno telo, to je Odbor DZ za zdravstvo, predlog zakona obravnava in z nekaterimi dogovorjenimi dopolnili sprejme. Kompromis obsega sestavo državne komisije za OBMP (komisijo po tem predlogu sestavljajo predstavnik ministrstva za zdravstvo, strokovnjak za medicinsko etiko, dva strokovnjaka s področja oploditev z biomedicinsko pomočjo, strokovnjak s področja prava in psiholoških ali socioloških ved in predstavnik Urada varuha človekovih pravic) in dovoljenje za opravljanje postopkov le v okviru javnih zavodov.

junij

Imenovani člani Bajukove vlade. Ministrski resor za zdravstvo prevzame dr. Andrej Bručan. Zakon o zdravljenju neplodnosti sprejet v drugem branju. Poslanska skupina LDS pripravi amandmaje za tretjo obravnavo.

Proti amandmajem LDS se izreče Državna komisija za medicinsko etiko. Proti amandmajem se izreče Zdravstveni svet. Proti amandmajem se izreče prof. dr. Karel Zupančič. Svoje pisno mnenje, ki ga je posredoval predsedniku Odbora za zdravstvo, delo, družino, socialne zadeve in invalide napiše na dopisnem papirju Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

Julij

Do amandmajev se opredeli Vlada in jih zavrne. Na tiskovni konferenci pove, da je proti temu, da bi bile do oploditve upravičene tudi samske ženske. To da je nesprejemljivo, ker bi bila s tem kršena pravica otroka, ki izhaja iz določil zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih ter konvencije OZN o otrokovih pravicah, namreč pravica, da ima otrok tudi očeta. Vlada je nasprotovala tudi predlogu, da bi umetno oploditev opravljali tudi zdravniki zasebniki.

20. julija je zakon sprejet v tretjem branju, v okviru 52 izredne seje v sklicu DZ 1996-2000. Vladna koalicija s podporo SNS je z rezultatom 40:33 nasprotovala predlogu (LDS), da bi do umetne oploditve bile upravičene tudi samske ženske. Poslanke in poslanci LDS so takoj napovedali, da bodo vložili predlog za spremembo zakona. V razpravi je bilo slišati o naravi in nenaravnosti, o arijskih žrebcih, kentavrih, kiborgih, Mengeleju. Ministra za zdravstvo ob sprejemanju ni bilo v Državnem zboru.

september

Vložitev Predloga sprememb zakona. Spremembe predvidevajo kot upravičenko do postopkov tudi žensko brez partnerja, hkratio uporabo darovanih jajčnih in semenskih celic.

oktober

Volitve v Državni zbor.

Janez Kopač, Darja Lavtižar Bebler in Jelko Kacin še pred prvo sejo novega sklica državnega zbora vložijo predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo. Predlagajo sprejem po hitrem postopku. S tem nadomestijo predlog, podan meseca septembra. Namesto Kopača in Beblerjeve, ki nista več poslancev, predlagateljstvo kasneje prevzame Cvetka Zalokar Oražem.

november

Podpisan Koalicijski sporazum o sodelovanju v Vladi RS. Podpišejo ga Liberalna demokracija Slovenije, Združena lista socialnih demokratov, Demokratična stranka upokojencev Slovenije in SLS + SKD Slovenska ljudska stranka. Sestavni del sporazuma je tudi besedilo: » Koalicija bo z ustrezno spremembo zakona odpravila sedanjo neenakopravnost žensk pri dostopnosti do postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo in zagotovila, da bodo imele vse ženske enako dostopnost do zdravljenja neplodnosti in postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo. Koalicija bo podprla predlog zakona s tako vsebino, kot ga je v proceduro vložila skupina poslancev v besedilu, kot je bil predložen pri čemer pa bo izraz "samske ženske" nadomestila z ustreznjšim izrazom.

Dr. Janez Drnovšek izvoljen za predsednika Vlade RS

Izvoljena Vlada RS. Minister za zdravje postane dr. Dušan Keber.

2001

marec

Predlog obravnava Vlada in sklone predlagati v svojem imenu možnost oploditve tudi za ženske brez partnerja.

Odbor DZ za zdravstvo, delo, družino, socialno politiko in invalide večinsko podpre novelo zakona. Predlogu nasprotuje opozicija, negativno se do njega opredelita komisija za OBMP in državna komisija za medicinsko etiko. Vrsto pripomb izreče tudi Sekretariat za zakonodajo in pravne zadeve Državnega zbora. Med drugim ugotavlja, da rojstvo otroka, spočetega v postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo, ne vzpostavlja pravne posledice očetovstva. Družinska pobuda - društvo za družini naklonjeno družbo, v odprtem pismu poslankam in poslancem zapiše, da predlog spremembe zakona otroka reducira na pravico ženske in ga popredmeti na raven sredstva za reševanje stisk ali zadovoljevanja želja določene skupine ljudi. Proti predlogu se izreče tudi skupščina Zdravniške zbornice.

April

Kljub obstrukciji opozicije in SLS+SKD, je zakon po hitrem postopku sprejet 18. aprila. 22. aprila se proti noveli izreče Katedra za moralno teologijo pri Teološki fakulteti v Ljubljani. Po mnenju predstojnika katedre, Antona Mlinarja, bi taka zakonodaja pod pretvezo zdravljenja neplodnosti odprla pot k neodgovornemu in načrtovanemu starševstvu samskih, ali celo istospolno usmerjenih oseb.

24. aprila Dominik Frelih, študent Teološke fakultete in Fakultete za družbene vede, v imenu 1900 pobudnikov predloži pobudo za naknadni potrditveni referendum o noveli zakona.⁴ V pobudi je zapisano, da spremembe zakona omogočajo zdravljenje "zdravih" žensk, poleg tega zakon ne postavlja v ospredje koristi otrok, in ne predvideva rešitev socialnih, psiholoških, pravnih, medicinskih in drugih problemov, ki se bodo pojavili pri njegovem izvajanju. Zakon naj bi bil v nasprotju tudi s Konvencijo OZN o otrokovih pravicah ter s Poročilom Usmerjevalnega odbora Sveta Evrope za bioetiko iz leta 1999.

Predlagatelji sprememb zakona so se odzvali na način, kako je prišlo do te »civilnodružbene« pobude. Ugotavljali so da se za skupino podpisnikov in podpisnic skrivajo politične stranke, saj so med podpisniki zahteve nekateri vidni člani političnih parlamentarnih strank desne politične provinience, ki so v Državnem zboru ostro zavračale sprejem zakona. Prav tako so ostro protestirali proti temu, da so bili med podpisniki celo dvanajst in trinajst let stari otroci. Predsednik Državnega zbora Borut Pahor je pobudo sprejel, zbiranje podpisov se je začelo 26. aprila. Pobudniki bi morali do 19. maja zbrati 40.000 podpisov.

Istega dne skupina poslancev iz vrst SDS, NSi, SNS, SMS in SLS-SKD vloži zahtevo za razpis naknadnega zakonodajnega referenduma. S tem postane zbiranje podpisov irelevantno. Maj

3. maja Državni zbor sprejme Odlok o razpisu naknadnega zakonodajnega referenduma o zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo. Za dan referenduma določi 17. junij 2001.

Referendumski roki začno teči 7. maja.

3. Stališča parlamentarnih strank

Da bi razumeli, v kakšnem ozračju se je sprejemala odločitev o referendumu, je potrebno pregledati tudi sprejemanje referendumizirane novele zakona. Državni zbor s svojo zakonodajno funkcijo ni samo mesto sprejemanja odločitev. Je tudi združba 90 ljudi, ki imajo poleg kolegic in kolegov iz poslanskih skupin stike še z mnogimi drugimi posamezniki, organizacijami, domačimi (družinskimi) in nekdanjimi delovnimi okolji. Stranke (bolje: poslanske skupine) večinoma uspejo uniformirati glasovanja (če že ne tudi mnenja) poslank in poslancev. Ta glasovanja so seveda bolj definitivna od programov, ki si jih stranke zapišejo, od koalicijskih pogodb in so kot taka lahko pomembnejša od stališč, ki jih politična stranka zagovarja v izvršilni veji oblasti. Poslancev in poslank SLS tako niso prav nič ovirala določila koalicijske pogodbe o enakopravnosti žensk pri dostopnosti do postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo, niti stališča njenih ministrov.

Da so stališča političnih strank (tudi takrat, ko jih nimajo ali ne izrečejo) vsaj do neke mere pomembna v odločanju posameznic in posameznikov pred referendumov, bi verjetno težko zanikali. Zato bomo v tem poglavju pregledali stališča parlamentarnih strank do novele zakona, in sicer tista stališča, ki so bila ob sprejemanju zakona podana kot stališča poslanskih skupin (glej www.dz-rs.si).

SDS (Franc Cukjati)

SDS noveli zakona nasprotuje. Novela je v nasprotju z osnovnimi evropskimi načeli, ker dovoljuje umetno oplojevanje tudi samskih, celo plodnih žensk in dovoljuje vnašanje zarodka v tujo maternico in celo kloniranje. Z novelo je kršena Konvencija OZN o otrokovih pravicah in Listini EU o temeljnih pravicah. Predlogu nasprotuje tudi stroka: komisija za OBMP ni predlagala nobene spremembe zakona, proti se je izrekla skupščina zdravniške zbornice Slovenije, tudi sekretariat Državnega zbora za zakonodajo je imel vrsto pripomb. Gre za politizacijo vprašanja, ki je izključno strokovne in etične narave.⁵

NSi (Marija Ana Tisovic)

NSi noveli zakona nasprotuje. Novele ne podpira medicinska stroka, prav tako je v nasprotju s pravno in medicinsko etiko, pripombe sta imela predstavnik Pravne fakultete in komisije za medicinsko etiko. Predlagatelji zavajajo s podatki o pogostosti neplodnosti, pravica samskih žensk do oploditve pa tudi po zakonu iz leta 1977 ni obstajala. Ni razrešeno vprašanje odgovornosti (če se bo otrok rodil z okvaro, če bo razočaral pričakovanja samske ženske), ni rešeno vprašanje stroškov medicinsko vprašljive pomoči in tožb.

SNS (Sašo Peče)

SNS noveli zakona nasprotuje. Hitri postopek je zlorabljen. Družina predstavlja napredek in razvoj v tej družbi, toda le družina, ki je popolna. Novela zakona prinaša le izpolnjevanje predvolilnih obljub liberalne demokracije. Namen zakona je izničiti zdravo družino. V SNS verjamejo v otroka, spočetega med žensko in moškim.

SLS + SKD (Janez Podobnik)

SLS + SKD noveli zakona nasprotuje. Predlaga, da se zakon v drugi in tretji obravnavi sprejema po rednem postopku. Celotno področje strokovnih združenj, ki pokrivajo vsebino zakona, jasno nasprotuje postopku in tudi nekaterim določbam zakona. Spremembe bi morale zoreti znotraj državne komisije za OBMP. Ob tem vprašanju lahko sodelujejo tudi druge stroke (poleg tistih, ki so se oglasile), vendar je to možno samo v javnem diskurzu. Drugi zadržki SLS + SKD so pravne narave; gre za varovanje koristi otroka. Tretji očitek je etične narave - poslanci in poslanke morajo biti pri svojih odločitvah odgovorni.

DeSUS (Valentin Pohorec)

DeSUS novelo zakona podpira. Slovencev nas je manj kot 2 milijona, prirastek je vse manjši, na naše meje pa pritiskajo Kitajci, Iranci, Albanci, Pakistanci, Tamilci in drugi, mnogi od njih bi radi ostali v Sloveniji. Bomo prebivalstvo popolnjevali z ljudmi teh narodov? Dolžnost medicine je, da pomaga ženskam, ki ne morejo rojevati, tudi samskim ženskam, čeprav je dilem veliko. Otroci bodo iskali svoje starše, tudi v dvostarševskih družinah niso samo srečni otroci, vse več je posvojenih otrok. V DeSUS-u menijo, da kljub dilemam samskim ženskam pravico (do OBMP) daje ustava, in nenazadnje naj o tem vprašanju odločajo ženske same, stroka in pravo pa naj skrbita, da ne bo prišlo do zlorab.

SMS (Igor Štemberger)

Poslanci SMS bodo glasovali po svojem prepričanju. Gre namreč za zakon, za katerega sprejem ne more obstajati politična odločitev. Kakšno pa je večinsko mnenje v SMS? Otroku ni v največjo korist, če se rodi samski ženski in je malo verjetnosti, da bo kdaj imel očeta. Otroci po OBMP brez očeta bi bili prikrajšani za družinsko okolje. Zakon bi podprl širjenje samohranilstva, kar je socialni problem. Moški ne bi bili več v enakem položaju kot ženske. In nekoč bi lahko pravico do potomstva zahtevali tudi istospolni pari.

(SMS je kasneje revidirala svoje stališče. 23. maja v izjavi za javnost sporoči, da se jim oploditev samskih žensk ne zdi sporna.)

ZLSD (Silva Črnugelj)

ZLSD podpira novelo zakona. Prejšnji, Bajukov zakon je diskriminatoren. Novela omogoča oploditev vsem ženskam. Žal je raven pravic ženske tudi po noveli nižja od ravni po zakonu iz leta 1977, saj o temeljnem (pravici ženske) odloča komisija. V ZLSD pričakujejo, da bo razprava o zakonu sprožila med poslanci kritičen duh in izredno občutljivost do enakih možnosti in zlasti do ustavnih določil, predvsem tistih, ki govore o pravici do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, pričakujejo pa tudi, da bo zakon preprečil vse možne zlorabe.

LDS (Aleksander Merlo)

LDS podpira novelo zakona. Po sprejetju zakona leta 2000 se je pokazalo, da področje zdravljenja neplodnosti ni bilo v celoti zadovoljivo urejeno. Predlagano spremembo LDS podpira, saj meni, da je potrebno omogočiti zdravljenje neplodnosti vsem ženskam, hkrati pa ne nasprotujejo pravici plodnih žensk do postopkov OBMP. Predlagatelji zakona so v dialogu z vlado in strokovno javnostjo pripravili amandmaje, med njimi tudi amandmaje, s katerimi je

podana pravna podlaga za uvoz spolnih celic, saj je ta nujno potreben. Zakon je potrebno sprejeti čimprej, saj je biološka ura neizprosna.

4. Čas kampanje

V tem poglavju bomo skušali opisati dogodke v času od razpisa referendumu OBMP do 17. junija, dneva glasovanja. Opredeljevanja in prepričevanja so ustrezala bipolarnosti možnosti referendumske opredelitve.⁶ Opozoriti velja na obilico dogodkov, ki so se zvrstili v relativno kratkem času od razpisa referendumu do dneva glasovanja. Kot dva najpomembnejša bi označil ustanovitev Odbora za svobodno odločanje in skupno izjavo Slovenske škofovske konference, Konference redovnih ustanov in Sveta katoliških laikov Slovenije Tudi otrok ima pravico. Izpostaviti velja tudi množico akterjev kampanje. Seznam le-teh je v obliki Pro et Contra predstavljen v posebnem delu tega poglavja.

Seznam je kratek vsaj na dveh mestih: popolna dejavnost Odbora za svobodno odločanje je opisana v samostojnem poglavju, seznam pa tudi ne vsebuje pregleda soočenja zagovornikov in nasprotnikov novele na radijskih in TV postajah.

4. maj

ZLSD na tiskovni konferenci navede 3. razloge, zakaj na referendumu ni mogoče ne biti "za": zaradi enakosti žensk pred zakonom, nesprejemljive diskriminacije otrok glede na to, v kakšni družini so se rodili, in zaradi neenakosti otrok, saj predlagatelj govori o otrocih različne kakovosti. Predstavnici ZLSD na tiskovni konferenci sta bili poslanki Danica Simšič in Silva Črnugelj.

Nova generacija, podmladek SLS + SKD izrazi nasprotovanje noveli zakona in poziva državljanke Slovenije, predvsem mlade, naj se udeležijo referendumu in glasujejo proti noveli.

5. maj

Nevladna organizacija Škuc-LL ostro protestira proti vložitvi pobude za naknadni referendum. V Škuc-LL menijo, da je pobuda protiustavna in protizakonita ter v nasprotju z mednarodnimi konvencijami, ratificiranimi v Sloveniji. (S tem stališčem predstavnice Škuc-LL nastopajo ves čas predvolilne kampanje. Stališče pomeni osnovo za obtoževanje vseh strank Državnega zbora.)

10. maj

Skupščina zdravniške zbornice (predsednik zbornice je Marko Bitenc) je pozvala vlado, naj predlog zakona umakne, in pripravi novega, pri katerem bo imela zdravniška stroka več vpliva.

12. maj

Objavljena je Izjava ZA svobodno odločanje. V izjavi petintrideset uglednih državljanek in državljanov Slovenije ugotavlja, da se Sloveniji na deseto obletnico državnosti obeta prvi resen preizkus spoštovanja človekovih pravic v novem stoletju. Izjava ZA svobodno odločanje je pomenila osnovo za ustanovitev Odbora za svobodno odločanje. Za resnično vsebino referendumu označijo svobodo odločanja kot osnovno civilizacijsko pridobitev. V

izjavi opozarjajo, da je bistvo sodobne demokratične ureditve, da lahko ljudje sami odgovorno odločajo o svojih dejanjih, vendar v trenutkih, ko smo potrebni pomoči, ne smemo ostati sami!

Podpisniki so bili: dr. Spomenka Hribar, Bernarda Jeklin, dr. Ljubo Bavcon, Milena Zupančič, dr. Evita Leskovšek, dr. Veljko Vlaisavljevič, Desa Muck, dr. Slavoj Žižek, Vika Potočnik, dr. Katja Boh, dr. Lev Kreft, dr. Gabi Čačinović Vogrinčič, Vlado Kreslin, dr. Tanja Rener, dr. Darko Štrajn, dr. Andreja Černak Meglič, dr. Vlado Mihelj, Miša Molk, dr. Vasilij Cerar, Jerica Mrzel, dr. Niko Toš, Špela Pretnar, dr. Zoran Pavlovič, Mario Galunič, Svetlana Makarovič, dr. Ivan Svetlik, dr. Mirjana Nastran Ule, Peter Božič, dr. Rudi Rizman, dr. Ljubica Marjanovič Umek, Tone Vogrinec, dr. Danica Purg, Uroš Lajovic, dr. Maca Jogan, Zoran Predin

15. maj

Mlada Slovenija, podmladek Nove Slovenije, napove zahtevo po odstopu ministra Kebra v primeru, da referendum uspe.

17. maj

Ustanovljen je Odbor za svobodno odločanje

18. maj

Razširjeni strokovni kolegij za ginekologijo se izjasni proti noveli zakona. Po njihovem niti dokazno neplodna ženska brez moškega partnerja ni upravičena do postopkov oploditve. Tako je odločilo šest od sedmih članov RSK. Sprejeli so tudi sklep, da (soglasno) nasprotujejo uvozu spolnih celic.

21. maj

Slovenska konferenca Svetovnega slovenskega kongresa (SSK) na predsednika Vlade in Državnega zbora naslovi pobudo za spremembo novele zakona. Pobudo argumentirajo s spornostjo hitrega postopka, pripombami pravne službe (Državnega zbora) in z nasprotovanjem medicinske stroke. Danijel Starman, predsednik Slovenske sekcije SSK je prepričan, da mora biti človek spočet z ljubeznijo, da ni produkt mehanike, tehnike ali znanosti, in da ima ženska ne pravico imeti otroka, ampak le pravico ne imeti otroka. Prav tako po mnenju znanega odvetnika Starmana ženska nima svobode v odločanju o spočetem otroku, ampak je otrok tisti, katerega pravice imajo prednost.

Na tiskovni konferenci se je v imenu vodstva SSK oglasila tudi Ana Majda Kregelj Zbačnik in pohvalila strokovnost zakona iz leta 2000, tako na medicinskem, kot pravnem in biomedicinskem področju ter področju mednarodnih konvencij, še posebej tistih, ki se tičejo pravice otrok.⁷

V oddaji TVS Aktualno nastopit med drugimi tudi Angelca Žerovnik (Komisija za pravičnost in mir). Žerovnikova izjavi: "Vprašajte mlade, kar nekaj sem jih intervjuvala, vsak otrok, vsako mlado dekle, vsak fant je rekel mami, če si zdrava, pa da bi me rodila, pa ne bi vedel, od kod, kje je moj oče, ne bi bil za to, da se rodim." (Osemenitveni abecedarij 2001)

22. maj

Miro Cerar ml., svetovalec DZ za ustavnopravna vprašanja v zvezi s predlogom SSK poda mnenje, da novele ni moč umakniti.

23. maj

V izjavi za javnost Stranka mladih izjavi, da zanjo oploditev samskih žensk ni sporna, in izražajo pričakovanje, da bo novela na referendumu podprta. Izražajo pa tudi spoštovanje do volje tistih, ki mislijo drugače, npr. podpisnika zahteve za naknadni referendum, njihovega poslanca DZ Vnučca.

24. maj

Mnenje o noveli zakona na svoji spletni strani poda predsednik Vlade RS in Liberalne demokracije Slovenije, Janez Drnovšek. Poudarja, da novela zakona vrača že obstoječe pravice žensk in bi zato njena zavrnitev pomenila korak nazaj od že uveljavljenih demokratičnih vrednot in doseženih pravic.

25. maj

O noveli zakona na zahtevo ministra za zdravje Dušana Kebra razpravlja zdravstveni svet. Sklenil je, da je do postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo kot skrajne oblike zdravljenja neplodnosti upravičen vsakdo, ne glede na stan, če gre pri tem za medicinske razloge.⁸

29. maj

V imenu LDS njen generalni sekretar Gregor Golobič zavrne odgovornost za referendum. Zanj mora odgovornost prevzeti tistih 34 poslancev, ki ga je predlagalo. Po Golobičevi oceni je SLS + SKD s tem, ko ni podprla novele zakona, kršila koalicijsko pogodbo. Janez Podobnik, vodja poslanske skupine SLS + SKD naj bi ugotovil, da tema lahko postala odskočna deska za dodatne politične točke, in je tako dva dni pred sprejemanjem zakona nenadoma odkril etično dilemo.

30. maj

Na tiskovni konferenci Odbora za varstvo človekovih pravic poleg Cirila Zlobca in Zorana Kanduča nastopi tudi Katja Boh. Sociologinja družine, nekdanja ministrica za zdravstvo, veleposlanica RS na Dunaju in svoje čase ena najuglednejših članic SDS Katja Boh. Po njenem mnenju gre pri referendumu za spopad z ideološkimi koreninami, za poskus demontaže človekovih pravic in restavracije patriarhalne, avtoritarne družine. Sviri pred nevarnostjo referendumov o splavu ali kontracepciji.

4. junij

Odbor za svobodno odločanje prične s predvajanjem radijskega in televizijskega spota ter distribucijo zloženke na 16 straneh. Spomenka Hribar ima težave s pojasnjevanjem, zakaj je med kolektivnimi člani (članicami) v brošuri navedena tudi Ženski forum ZLSD.⁹

5. junij

Miro Cerar ml. na Dnevih pravnikov v Portorožu opozori na spornost Zakona o referendumu in ljudski iniciativi v primeru naknadnega referenduma. Volivke in volivci namreč odločajo o celem zakonu, čeprav je sporen (problematiziran) le del.

Hubert Požarnik, ena izmed mnogih milo rečeno nenavadnih figur, ki jih je ustvaril v politiko vpet del ekoloških gibanj v Sloveniji, na tiskovni konferenci Združenja za demokratizacijo javnih glasil in Civilne družne za demokratizacijo in pravno državo svari pred možnostjo oploditve, ki bi jo po noveli zakona imele »lezbične ženske«. Spomenki Hribar in njenim somišljenikom očita dvoličnost v zagovarjanju pravice do življenja in individualistično moralo.

7. junij

Na forumu Mirovnega inštituta v Cankarjevem domu se vname vroča polemika med ginekologinjo Bojano Pinter, ki svari pred uporabo visoke tehnologije »kar tako«, in Vasilijem Cerarjem, ki zagovarja stališče, da pri OBMP ne gre za nobeno visoko tehnologijo in da se pri OBMP v bistvu le posnema narava. Bojano Pinter skrbi, da bi z uporabo OBMP pri samskih ženskah ponižali in kastrirali moške.

11. junij

V skupni izjavi "Tudi otrok ima pravice" (Tudi otrok ima pravice, 2001) se oglasijo Slovenska škofovska konferenca, Konferenca redovnih ustanov in Svet katoliških laikov Slovenije. Izjavo so že dan pred tem lahko slišali prisotni in prisotne na nedeljskih mašah. V izjavi je zapisano, da je tudi nerojen otrok človeško bitje, oseba s pravicami. Otrok ima pravico, da ima očeta in mater, pravico vedeti, kdo so njegovi starši in pravico do vzgoje v družini¹⁰. Edini naravni in ustrezn način spočetja novega življenja je "medsebojna podaritev moža in žene". Kampanja za svobodno odločanje je označena kot nekulturna, zavajajoča in žaljiva (zlasti do Katoliške cerkve in njenih moralnih stališč). Izjava se konča s pozivom "vernikom in vsem ljudem", naj se udeleže referendumu in glasujejo proti.

Mladina v rubriki Manipulator objavi tekst Maxa Modica "Eden ni dovolj", ki se z nazorno vizualizacijo V dvoje/V troje norčuje iz referendumske kampanje Nove generacije.

Predsednik Vlade RS Janez Drnovšek sprejme delegacijo Odbora za svobodno odločanje, ki jo sestavljajo Spomenka Hribar, Milena Zupančič, Ciril Zlobec in Anjuta Bubnov Škoberne. Gosta "večera z Družino" v dvorani Teološke fakultete sta Franc Cukjati, pobudnik referendumu in Anton Mlinar, profesor za moralno teologije. Tema večera naj ne bi bilo polemiziranje s stališči za novelo, ampak poglobljanje stališč proti. Cukjati potoži, da je razprava o referendumu pokazala, da kot narod še nismo zreli za dober pogovor o vrednotah.

12. junij

Odbor za svobodno odločanje se opredeli do izjave Škofovske konference. Opozori na dvoličnost v stališčih RKC: če je zanjo res edini naravni in ustrezn način spočetja "podaritev moža in žene", potem bi morala protestirati že pri Bručanovem zakonu. V imenu Odbora

Spomenka Hribar tudi zavrne očitke o neupoštevanju stroke in ponovno izpostavi, da se mora otrok, za katerega koristi bi si lahko prizadevali, najprej roditi.

Na javni tribuni v Šentjurju pri Celju se med ostalimi srečata tudi Bojana Pinter, ginekologinja na Kliničnem centru, in profesorica na FDV Tanja Rener. Pinterjeva med drugim ugotovi: "Novela zakona o umetni oploditvi samskih žensk je diskriminatorna do moških, saj ti recimo ne morejo najeti maternice za rojstvo otroka" (Škerl, 2001)¹¹ Po vrnitvi v Ljubljano Tanja Rener z gnusom zavrne možnost, da bi se udeležila še kake od okroglih miz v prihodnjih, zadnjih dneh kampanje.

13. junij

Svet LDS se zavzame za uveljavitev novele zakona. Najvišji organ LDS med dvema kongresoma poudarja, da novela zakona odpravlja diskriminacijo, ki jo je z neutemeljenim razlikovanjem glede na osebne okoliščine povzročil Bručanov zakon.

Tomaž Tomaževič v odgovoru na pismo Društva za večjo rodnost in plodnost Slovencev opisuje, kako si komisija za OBMP prizadeva za čimprejšnje uresničenje slovenskega darovalstva spolnih celic. O odstopu ne razmišlja.

Odbor socialdemokracinj, žensko združenje SDS, protestira zoper ideološko vojno, ki so jo sprožili posamezniki v imenu pravic manjšine.

Darko Štrajn kot predsednik Liberalne akademije v izjavi za javnost opozarja pred zavajajočimi in neresničnimi trditvami, da gre pri noveli zakona za ogrožanje družine in uvajanje brezobzirne individualistične morale.

14. junij

V izjavi za javnost Mira Olupek Umek, direktorica Urada za enake možnosti, opozori, da bi bila z zmago predlagateljev referendumu ne le odvzeta pravica do oploditve samskim ženskam, ampak se bo zaradi prepovedi uvoza spolnih celic zavleklo tudi izvajanje postopkov OBMP z darovanimi spolnimi celicami. Urad tri dni pred referendumom pove, da podpira novelo zakona.

V izjavi za javnost varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek izrazi nestrinjanje s stališčem, da je bolje, da se otrok sploh ne rodi, kot da se rodi samski ženski. Izrazi tudi prepričanje, da bodo državljanke in državljani na referendumu pokazali dovolj strpnosti in solidarnosti..

Rudi Rizman v dopisu medijem oceni, da se je z odločitvijo za referendum obšlo človekove pravice in s tem individualne usode prizadetih prepustilo tiraniji večine.

SDS je izrazila ogorčenje nad grožnjami njihovemu članu in nekdanjemu ministru za zdravstvo Andreju Bručanu.

4.1. Kdo je bil za in kdo proti svobodnemu odločanju

V času referendumске kampanje se je zdelo vrsti društev in organizacij pomembno javno izreči se za ali proti noveli zakona. Spodaj naštetna seznama sicer verjetno nista popolna, vključujeta pa vse, na katere sem naletel med zbiranjem in študijem gradiva.

Društva, stranke in organizacije, ki so podpirale novelo zakona

Delta, revija za ženske študije in feministične teorije

DeSUS - Demokratična stranka upokojencev Slovenije
Društvo GT
Društvo SOS telefon za ženske in otroke žrtve nasilja
Društvo ŠKUC
Društvo umetnikov DUM
Društvo za nenasilno komunikacijo
Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela
Društvo za večjo rodnost in plodnost Slovencev
E-motion film
EXODOS Festival sodobnih odrskih umetnosti
Feministično informacijsko kulturno središče
Forum Ljubljana
ICK Inštitut za civilizacijo in kulturo
LDS - Liberalna demokracija Slovenije
Multimediacenter KibeSRCeLab - KIBLA
Občanski forum
Pravno - informacijski center nevladnih organizacij
Plesni teater Ljubljana
SEZAM, Združenje staršev in otrok
Slovenska filantropija - združenje za promocijo prostovoljstva
Slovenski odbor za UNICEF
Slovensko filozofsko društvo
Slovensko sociološko društvo (izvršni odbor)
ŠKUC - LL
UZI - Urad za intervencije
Založba Studia Humanitatis
Zavod EMMA
Zavod Maska
Zavod za umetniško in kulturno produkcijo
Združenje proti spolnemu zlorabljanju
ZLSD - Združena lista socialnih demokratov
Zveza združenj borcev NOV
Ženski forum ZLSD
Ženski klub Ljubljana
Ženski rokometni klub KRIM Electa Neutro Roberts

Društva, stranke in organizacije, ki so nasprotovale noveli zakona

Civilna družba za demokratizacijo in pravno državo
Društvo družinska pobuda
Društvo za zaščito otrok, staršev in vzgojiteljev Mavrica
NSi - Nova Slovenija
Katedra za moralno teologijo, Teološka fakulteta v Ljubljani

Rimokatoliška cerkev

SDS - Social demokratska stranka Slovenije

SLS + SKD Slovenska ljudska stranka

SNS - Slovenska nacionalna stranka

Združenje za demokratizacijo javnih glasil

Zveza budistov v RS

Zveza slovenskih katoliških skavtinj in skavtov

5. Odbor za svobodno odločanje

Ustanovitev Odbora za svobodno odločanje je v določenem smislu unikatno dejanje v neodvisni Sloveniji. Odbor je bil najmnogičnejša združba, zbrana z namenom ohranitve (oziroma ponovne pridobitve) človekovih pravic, ki so se dotikale neke zelo marginalne skupine, številčno nekajkrat precej manjše od števila članic in članov odbora. Ne celotna, vendar skoraj vsa dejavnost zagovornic in zagovornikov novele je potekala skozi Odbor za svobodno odločanje. Čeprav je neko dogovarjanje in koordiniranje teklo tudi na strani nasprotnikov novele, se v organizacijskem smislu ta koordinacija nikoli ni približala stopnji Odbora, pa tudi nikoli se ni predstavila javnosti. Brez pregleda dejavnosti Odbora za svobodno odločanje ni moč v celoti razumeti referendumске kampanje.

Odbor za svobodno odločanje je bil organiziran precej heterarhično. Zanimivo je, da formalno (npr. v obliki društva) niti ustanovljen ni bil, saj je prevladala ocena, da bi formalni postopki tekli predolgo.¹² Odbor je združeval strokovnjakinje in strokovnjake različnih (večina sicer družboslovnih) ved, nekaj izpostavljenih poslank in poslancev (LDS in ZLSD) in drugih politikov, ljudi iz sveta umetnosti in zabave. Vrata v Odbor so bila odprta vsem: do referenduma je število članic in članov Odbora naraslo na 3000.

Odbor je nastal iz iniciative Za svobodno odločanje s 35 podpisnicami in podpisniki. Ustanovljen je bil 17. maja v Križankah (tam je 14. junija tudi izvedel zadnjo veliko prireditev). Prireditev je vodila Darja Groznik. Svoje poglede na to, kaj bi pomenila zavrnitev novele Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo so podali Spomenka Hribar, Gabi Čaćinović Vogrinčič, Zoran Pavlović, Vasilij Cerar, Mojca Pirnat in Tanja Rener. Po sprejetju odločitve (z aklamacijo, seveda), da Odbor vodi Spomenka Hribar in ugotovitvi, da je Odbor ustanovljen, so se k besedi prijavile še obiskovalke in obiskovalci.

Svoje poglede na novelo zakona in referendum je Odbor predstavila na 30 okroglih mizah, od Murske Sobote do Kopra, od Novega mesta do Jesenic. 30 okroglih miz, 79 predstavnic in predstavnikov Odbora, skupno približno 800 obiskovalk in obiskovalcev. Za organizacijo letih je bila večinoma uporabljena strankarska mreža (predvsem) Liberalne demokracije Slovenije in (precej manj) Združene liste socialnih demokratov.

Predstavnice in predstavniki Odbora so se udeležili tudi 20 okroglih miz v organizaciji drugih društev in institucij.

5.1. Internet

Spletne strani Odbora www.svobodna.si so imele v mesecu dni preko 40.000 obiskov. Na straneh so poleg argumentov ZA najavljali tudi vse prireditve in objavljali poročila o dogodkih ter pojasnjevali referendumске postopke. Odbor je svojim članicam in članom po elektronski pošti redno pošiljal obvestila o predreferendumski kampanji. Na osnovi naročil po internetu so bile poslane pripombe Odbora na preko 200 naslovov. Odbor je na svojih spletnih straneh pripravil 3 internetne klepete s skupaj približno 100 udeleženkami in udeleženci.¹³ Ob upoštevanju oblikovalskih predlog Matevža Medje je stran tehnično in oblikovno zasnoval

Parsek, d.o.o. Burna debata se je ob spletnih straneh razvila že ob dodelitvi domene svobodna.si s strani ARNES-a. Žolčno razpravljanje je rezultiralo v (skorajda) sočasni spremembi pravil za dodelitev začasnih domen. Svobodna.si je bila po obisku med najuspešnejšimi spletnimi stranmi slovenskega spleta. S svojo zasnovo je pokazala na resnično možnost uporabe interneta v času predvolilnih kampanj (izkušnje so bile kasneje bogato izkoriščene v kampanji dr. Janeza Drnovška za Predsednika RS).

Odbor je pripravil stojnice v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kočevju, Slovenski Bistrici, Piranu Kot je Odbor svoje delo začel, ga je tudi zaključil - s prireditvijo v Križankah.

5.2.Pregled okroglih miz

Odbor je pripravil naslednje okrogle mize (za datumom so navedene nosilne udeleženske in udeleženci):

Postojna, 25.5. Prva okrogla miza. dr. Dušan Keber in Aleksander Merlo.

Slovenj Gradec, 26.5. dr. Spomenka Hribar in Danica Simšič.

Škofja Loka, 28.5. dr. Dušan Keber, dr. Mirjana Nastran Ule, dr. Zoran Pavlovič.

Murska Sobota, 29.5. dr. Dušan Keber, Majda Potrata.

Velenje, 30.5. Danica Simšič, Cveta Zalokar Oražem.

Novo mesto, 1.6. dr. Spomenka Hribar, Aleksander Merlo.

Ruše, 1.6. Cveta Zalokar Oražem, dr. Ljubica Marjanovič Umek, Jasmina Vidmar, Ljubo Germič.

Jesenice, 4.6. Danica Simšič, dr. Ljubica Marjanovič Umek

Ptuj, 4.6. Lidija Majnik, Majda Potrata, dr. Primož Reš, Tone Partljič

Maribor, 5.6. dr. Spomenka Hribar

Bled, 5.6. Danica Simšič, Majda Širca

Izola, 7.6. dr. Spomenka Hribar, Danica Simšič

Ormož, 8.6. dr. Zoran Pavlovič, Cveta Zalokar Oražem

Celje, 8.6. dr. Dušan Keber, dr. Slavko Gaber, Danica Simšič

Šmarje pri Jelšah, 9.6. Majda Potrata, Mojca Pirnat

Šentjur pri Celju, 11.6. Miha Kovač, dr. Tanja Rener

Laško, 11.6. dr. Tanja Rener

Vrhnika, 11.6. Aleksander Merlo, Richard Beuermann

Slovenska Bistrica, 11.6. Majda Potrata, dr. Janko Predan

Nova Gorica, 11.6. dr. Dušan Keber, Majda Širca

Cerknica, 11.6. Majda Kovšca

Žalec, 12.6. Vera Kozmik Vodusek, dr. Ljubica Marjanovič Umek

Ljubljana, 12.6. Cankarjev dom, dr. Spomenka Hribar, dr. Zoran Pavlovič, dr. Veljko

Vlaisavljevič, dr. Renata Salecl, Gorazd V. Mrevlje, dr. Tamara Lah

Grosuplje, 12.6. mag. Metka Mencin, Cveta Zalokar Oražem

Kočevje, 12.6. Danica Simšič, Meta Kamšek, Nada Kirn Špolar

Maribor, 13.6. Jaša L. Zlobec

Cerkno, 13.6. dr. Zoran Kanduč, Danica Simšič

Kranj, 13.6. Jelko Kacin, dr. Zoran Pavlovič, Majda Širca, Aleksander Merlo

Koper, 14.6. dr. Mirjana Nastran Ule, Jaša L. Zlobec
Tolmin, 15.6. dr. Tanja Salecl , Danica Simšič

5.3. Stroški dejavnosti Odbora

Predreferendumska kampanja Odbora za svobodno odločanje ni bila primerljiva z običajnimi volilnimi kampanjami zgolj po obsegu prireditev, oglaševanja, nenaslovljene pošte in t.i. »give-away«-jev, ampak seveda tudi po stroških, ki so s tem nastali.

Ocena, podana na podlagi vpogleda v aktivnost Odbora ter podatkov, ki so jih članice in člani Odbora sami povedali za javnost, govori o približno 45 milijonih SIT.

Tabela 5.1.: Ocenjena struktura stroškov kampanje

internetne storitve	2 milijona SIT
produkcijo priponk in ostalega drobnega propagandnega materiala	1,5 milijona SIT
raznos in tisk zloženke	12 milijonov SIT
stroški plakatiranja in oglaševanja (vsi mediji razen interneta)	24,5 milijona SIT
stroški financiranja	3 milijone SIT
stroški organizacije prireditev	2 milijona SIT
skupaj	45 milijonov SIT

Upoštevati je potrebno, da so se oblikovalec, kreativna ekipa, vsi udeleženci v produkciji TV (in radijskih) oglasov, odpovedali honorarjem, ni bilo kilometrin ne dnevnic.

Če bi bila organizator volilne kampanje v enakem obsegu politična stranka, na primer v kampanji za volitve v Državni zbor, bi stroški dosegli vsoto 60 milijonov SIT.

Na strani prihodkov so fizične osebe prispevale cca milijon tolarjev, ostali stroški so bili pokriti s prispevki pravnih oseb. Del prispevkov fizičnih oseb je bil zbran tudi prek varnega internet plačevanja s kreditnimi karticami preko www.svobodna.si.

6. Družina in družine

Kaj sploh je družina, poleg pravic otroka glavna tema v predreferendumskih razpravah. kaj se dogaja z njo? Kdo govori o krizi družine in kaj nam o slovenskih družinah pove zadnji popis prebivalstva? V tem poglavju skušamo predstaviti sodobni sociološki pogled na družino, še posebej si bomo ogledali enostarševsko družino. Nobenega dvoma ni, da lahko sociologija, ne glede na vsaj dvestoletno pozornostjo in zaskrbljenostjo nad družino drugih znanstvenih in predvsem neznanstvenih disciplin, uveljavlja pomemben delež pri opazovanju, razlaganju, in ocenjevanju družine in sprememb, ki se družini dogajajo.

Najbolj splošno lahko morda družino označimo kot vsako skupnost, v kateri je soudeležen otrok in vsaj eden od staršev. Druga definicija (Lazslo Czch Sombaty, Wilfred Dumon, Luis Zenero v *Family: Forms and Functions* v Rener, 1995) določa družino kot »skupino oseb, ki skrbi za otroke« oz. »skupni oseb, ki jo zakonodaja in/ali prakse posameznih držav pripoznajo za družino«. Antony Giddens družino označi kot »skupino oseb, neposredno združenimi s sorodstvenimi vezmi, v katerih odrasli člani skupine prevzemajo skrb za otroke« (Giddens 2001).

Podobe sodobne družine so večpomenske. Nasproti varnemu zatočišču, toplemu domu, kjer uidemo pritiskom delovnega mesta in nebrzdanemu potrošništvu, obstaja družina kot polje boja vseh proti vsem, podrejanja in nasilja.

6.1. Dva pogleda na družino

V prejšnjem stoletju sta se za družino bojevala predvsem dva velika ideološka sistema. (Neo)konzervativni (Rener, 2001) deluje prek oz. s podporo skrbniških aparatov države, ali pa se na državo vsaj obrača, od nje zahteva zaščito družine v imenu naroda, morale, ekonomije, vere, in, v primeru referendumu OBMP, na skrajno perverzen način v imenu zaščite pravic otrok, ki ne bodo nikoli rojeni.

V pogledu tega sistema je družina (neprestano) v krizi. Družina (»tradicionalna« družina) je temeljni kamen države, osnovna celica družbe, varuhinja morale in vrednot.¹⁴ Neprestano je pod udarom zunanjih in notranjih procesov, zardi česar je družina oslABLJENA, ranljiva. Za boljše, stabilnejše, varnejše, manj egoistično družinsko življenje je potreben pogled nazaj, v mitsko preteklost.

Mitsko zato, ker družinsko življenje v preteklosti ni bilo nič bolj stabilno in statično kot danes. Ljudje so v preteklosti (ravno tako kot danes) živeli v različnih oblikah družin. Število samskih ljudi in število reorganiziranih družin je bilo v obdobju 1550 – 1850 na področju, ki obsega tudi današnje Slovenijo, zelo visoko, in nikakršne zgodovinske evidence ni, da je bilo temnih strani družinskega življenja (nasilja, spolnih zlorab, alkoholizma) v preteklosti manj kot danes.

Na levem delu ideološkega spektra je bilo prisotno prepričanje, da je družina preživela, le prehodna oblika človeškega združevanja, da se mora umakniti sodobnejšim, manj utesnujočim in svobodnejšim oblikam združevanja. Zastarelost so dokazovali s podobnimi

argumenti kot druga stran: vse več je ločitev, otrok rojenih izven zakonske skupnosti, starši ne zmorejo več sami vzgajati svojih otrok itd.

Za oba pristopa, čeprav je (neo)konservativni trenutno dosti bolj prisoten, je značilno temeljno nezadovoljstvo in nezaupanje do konkretnih ljudi in njihovih številnih in različnih družinskih življenjskih stilov.

Kot ugotavlja Renerjeva, se tudi družboslovno razmišljanje o družini ni znalo ali hotelo izogniti ideologizaciji svojih pogledov. V sociologiji družine je od konca 2. svetovne vojne do šestdesetih let prejšnjega stoletja prevladovala govorica o krizi družine in se še v naslednjih dveh desetletjih umaknila treznejši in manj ideološki presoji.

Šele tedaj se je pojavilo ključno vprašanje: ali je družina res v krizi in ali ni v krizi zgolj določena predstava, določena ideologija družine.

6.2. O "krizi družine"

Sodobna sociološka razmišljanja opozarjajo na dve še posebej zanimivi posebnosti razprav o »krizi družine«:

- 1) zaskrbljenost nad krizo družine ni nič novega, saj je »kriza družine« skrbela (zlasti) pravnike, reformatorje in moraliste zadnjih dvesto let. Več govorjenja o »krizi družine« je zaslediti v obdobju recesije, politične negotovosti in takrat, ko se znižuje rast prebivalstva.
- 2) ideologija krize učinkuje na način, da socialne in politične probleme transformira v personalne in individualne, ter na ta način vzbuja občutek krivde, ki pa ni seveda ni enakomerno porazdeljen – za težave pri doseganju idealov družine so tako najprej odgovorne ženske, ki so pač »primarno« odgovorne za družino.

Diapazon pogledov na družino tako v postopku sprejemanja zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo kot v času pred referendumom si bomo ogledali kasneje.

6.3. Spremembe v družinah

Osnovni trendi spreminjanja družin (tako v Evropi kot Sloveniji) so naslednji:

- 1) Glede na naraščanje števila oblik družin je bolj smiselno kot o družini govoriti o družinah. Kot kriterij legitimnosti družine so Csich-Szombaty, Dumon in Zenero navedli obstoj vsaj enega od treh tipov razmerij: emocionalnega, sociokulturnega in pravnega. na tej osnovi so družine razvrstili v 3 tipe:
jedrne (biološke, socialne, enostarševske in adoptivne)
razširjene (tri in večgeneracijske, sorodniške, plemenske in poligamne)
reorganizirane (sestavljene družine, komune in družine istospolnih partnerjev)
- 2) Formalna zakonska zveza izgublja svoj pomen in socialni status: vse več (še posebej mladih) ljudi živi v izvenzakonski skupnosti vsaj do obdobja, ko se rodijo otroci.
- 3) Povsod, kjer je razveza zakonske skupnosti omogočena, narašča število razvez (Slovenija je tu sicer nekoliko specifična)
- 4) Število enostarševskih družin se zvišuje. V Evropi je teh družin blizu tretjine vseh, v Sloveniji delež ne dosega 20%. Od teh je devet desetih materinskih enostarševskih družin.

- 5) zvišuje se število reorganiziranih družin. Po nekaterih ocenah je v ZDA takih družin več kot polovica, v Evropi skoraj polovica, v Sloveniji tretjina.
- 6) Spreminja se družinski življenjski potek. Spremembe so najbolj očitne ob začetku in koncu družinskega življenja:
podaljšuje se časovno obdobje prehoda iz družine staršev v lastno družino. Popsamostojni način življenja je poimenovan »Living apart together – LAT« (živeti skupaj narazen)
podaljšuje se obdobje zoževanja družine. Podaljšuje se doba, ko partnerja živita sama.
- Znaki, ki so včasih razumljeni kot konec ali smrt družine, kot znak njenega propada, bi morali biti razumljeni kot nove oblike družinskega življenja, ki si odgovor na nove okoliščine sodobnega sveta, V njem posamezniki in posameznice iščejo bolj uravnotežene poti med pravicami posameznika in socialno odgovornostjo.

6.4. Enostarševske družine

V času sprejemanja zakona o zdravljenju neplodnosti in njegovih sprememb, pa tudi pred referendumom, je bila posebne skrbi oziroma zaskrbljenosti deležna enostarševska, »nepopolna«, »neidealna« družina. Zato si jo oglejmo nekoliko pobljže.

Anthony Giddens navaja, da so v Angliji enostarševske družine v zadnjih dvajsetih letih vse bolj običajne. Več kot 20% nedoraslih otrok živi v takih družinah. V devetih od desetih primerov otrok (otroci) žive skupaj z materjo. V povprečju so med najbolj revnimi skupinami v sodobni družbi. Čeprav se mnogi starši v enostarševskih družinah še vedno soočajo z nestrinjanjem okolice, pa izrazi kot »razdrte družine«, »zapuščene žene«, »družina brez očeta« vseeno izginjajo.

Giddens opozarja na mnoge razlike med enostarševskimi gospodinjstvi. Tako npr. več kot pol ovdovelih mater živi v lastnih hišah ali stanovanjih, toda ogromna večina nikoli poročenih samskih mater živi v najemniških stanovanjih.

Prav tako je enostarševstvo zelo spremenljiv status z zabrisanimi mejami. Vanj vodijo naslednje poti:

- konec izvenzakonskega razmerja
- ločitev (formalna ali ne) zakoncev
- smrt partnerja ali zakonca
- rojstvo otroka ženski, ki živi sama.

Enostarševstvo se lahko konča iz naslednjih vzrokov:

- smrt starša
- otroci odrastejo
- ponovna poroka starša ali vstop v izvenzakonsko skupnost
- ponovno skupno življenje z nekdanjim partnerjem oz. zakoncem.

Najhitreje rastoča kategorija med starši v enostarševskih družinah so samske, nikoli poročene matere, ki so leta 1997 v Angliji (s svojimi otroci) dosegale 42% odstotkov vseh enostarševskih družin. Samske matere po lastni volji (»Single mothers by choice) je oznaka dela te skupine – običajno gre za ženske, ki posedujejo dovolj sredstev za preživljanje. Za večino so dejstva drugačna.

6.5. Kako živijo enostarševske družine v Sloveniji?

Za nekaj osnovnih kazalcev – stanovanjske razmere, delovni status, in oceno pomanjkanja finančnih virov, bomo uporabili poročilo neodvisnih strokovnjakov iz držav Evropske skupnosti o družinah in politikah, povezanih z družino, ki ga je analizirala Nevenka Černigoj Sadar (Černigoj Sadar 1995).

V enostarševskih družinah je živel 8,2% oseb, zajetih v reprezentativnem vzorcu, sorazmerno več v mestu kot v vaškem okolju¹⁵.

Stanovanjske razmere

Osebe iz enostarševskih družin v mestu živijo v nekoliko boljših razmerah kot osebe iz istih družin na vasi. Oboje na slabšem od dvoroditeljskih družin v mestu in boljšem od razširjenih družin na vasi.

Opremljenost gospodinjstva

Enostarševske družine na vasi imajo najslabšo opremljenost gospodinjstva.

Odsotnost finančnih virov gospodinjstva

Pomanjkanje finančnih sredstev za pokrivanje stroškov vsakdanjega življenja (prehrana, obleka, stanovanje) najpogosteje čutijo v enostarševskih družinah. Tako v mestu kot na vasi.

Koliko je enostarševskih družin v Sloveniji?

Po podatkih Popisa prebivalstva 2002 (Statistične informacije št. 92/2003) je bilo v času popisa vseh družin v Sloveniji 555.945. Od tega je bilo enostarševskih družin 104.292, ali 18,8 odstotka vseh družin. V 86 odstotkih gre za družine z materjo in otrokom/otroci (89.683 družin), v 14 odstotkih primerov za očetovske družine (14.609 družin).

Med mestnim in nemestnim okoljem je v deležu enostarševskih družin opazno rahlo nesorazmerje. V mestnem okolju je enostarševskih družin 221 odstotkov vseh družin (59.981 od 285.370 družin). V nemestnem okolju je enostarševskih 16,4 odstotka vseh družin (44.311 od 270.575 družin).

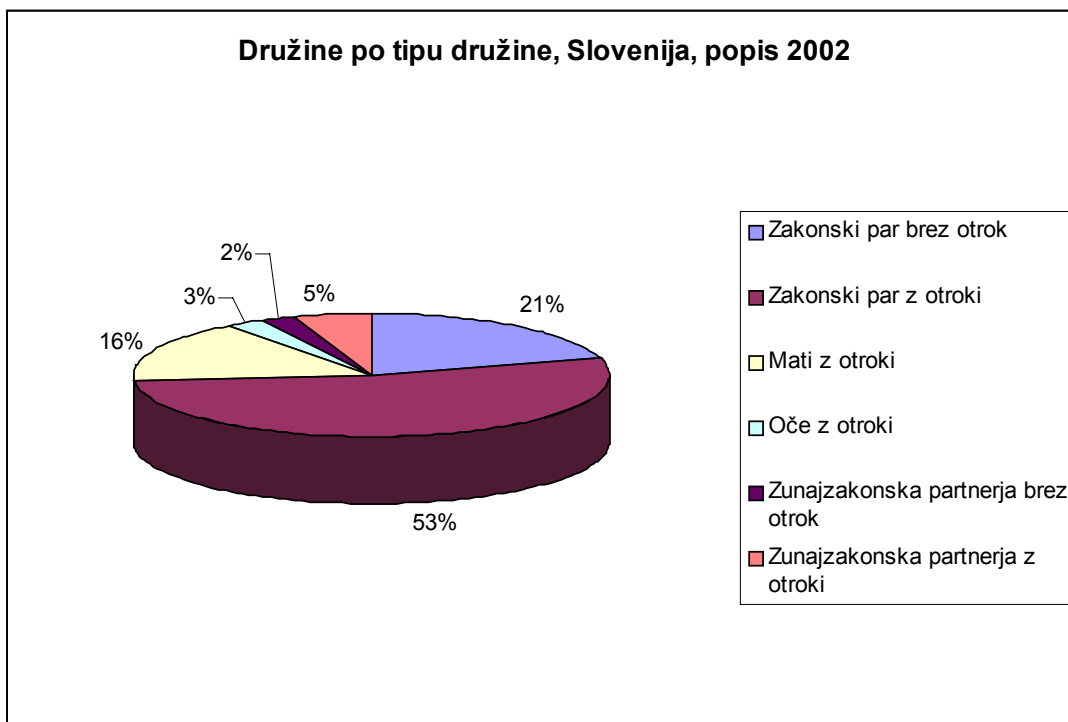
Razlik v deležu enostarševskih družin, kjer je z otroci mati oziroma oče, med mestnim in nemestnim okoljem ni.

Med enostarševskimi družinami jih je 70,4 odstotka (73.375) takih, kjer poleg enega od staršev živi še en otrok. Enostarševskih družin z dvema otrokoma je 25,5 odstotka (26.579), s tremi otroki 3,5 odstotka (3.669), s štirimi 0,5 odstotka (529) in s petimi ali več otroci 0,1 odstotka (140).

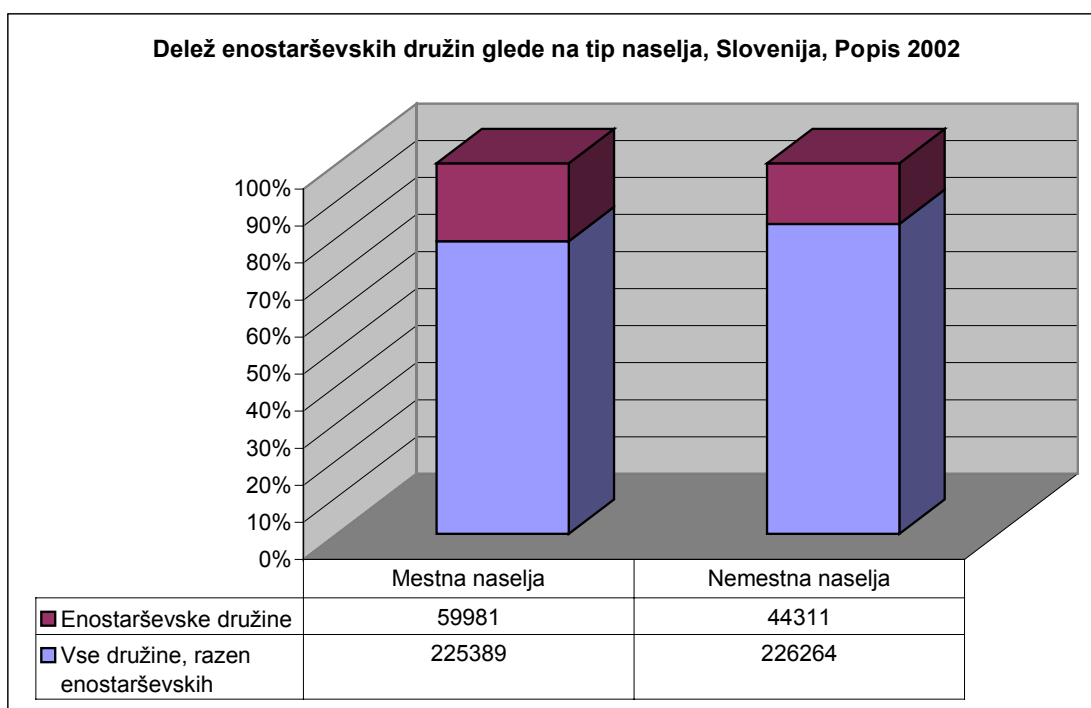
Velja opozoriti še na podatek o deležu enostarševskih gospodinjstev med vsemi gospodinjstvi. Ta delež je namreč manjši od deleža enostarševskih družin med vsemi družinami.

Vseh gospodinjstev v Sloveniji v času popisa 2002 je bilo 684.487. Med njimi je bilo 489.588 enodružinskih gospodinjstev. Enodružinskih gospodinjstev, kjer gre za gospodinjstvo enostarševske družine, je bilo 85.643, ali 12,5 odstotka vseh gospodinjstev. Tretjina enostarševskih družin torej ne živi »sama«.

Graf 6.1.: Družine po tipu družine

Graf 6.2.: Delež enostarševskih družin glede na tip naselja

7. Družina in RKC danes

V tem poglavju bom skušal pokazati, kje je skupno programsko jedro zagovornikov novele. Stališča RKC (do družine) so namreč mesto, kjer se ohranja in proizvaja mitološka popolna družina.

V zadnjih desetih letih se je Rimokatoliška cerkev z družino ukvarjala še bolj intenzivno kot v preteklosti, čeprav ji interesa niti prej ni manjkalo. Ni naključje (kot bi rekli s četrtem klasikom marksizma), da Karola Woytilo imenujejo tudi "družinski papež". Njegova enciklika iz leta 1995 "Evangelium Vitae", sicer nova le po radikalnosti in postritvi konsekvenc (Kozinc, 1996), je navdihnil tako Sinodalno Izjavo o spoštovanju človekovega življenja kot tudi ravno tako že omenjano izjavo Tudi otroci imajo pravice. Tako bomo (zaradi hierarhičnega ustroja RKC in nedvoumne transmisije stališč RKC v njene slovenske ude in časovne bližine stališč) za predstavitev pogleda RKC na družino danes¹⁶ predstavili stališča kardinala Alfonsa Lopeza Trujilla (Lopez Trujillo, 2003), predsednika Papeškega sveta za družino, sicer tudi avtorja predstavitevvenega komentarja k encikliki "Evangelium Vitae".

Kardinal Trujillo vidi v današnjem času vrsto izzivov oziroma groženj družini. RKC (kardinal seveda uporablja izraz "Cerkev") z veliko skrbjo gleda na težaven položaj družine, grožnje človeškemu dostojanstvu in celo človeškemu življenju, ki se pojavljajo v Evropi. Nekatere teh groženj se pojavljajo v parlamentih oziroma so celo v središču parlamentarnih razprav. Na strukturo družbe v Evropi vplivajo nepripravljenost mnogih, da bi pristali na odločitve, ki bi trdno povezale posameznike, zmanjševanje sposobnosti reflektiranja dogodkov in potrošništvo. Vsi ti vplivi so prisotni, kjerkoli opazimo pri družini (samo)destruktivne tendence.

7.1. Katere nevarnosti prežijo na družino

Nevarnosti, ki prihajajo iz družine same

Dandanes se nekritično govori o "novih družinskih modelih", beseda družina je uporabljana v množini in obstaja težnja, da bi se redefiniral pojem zakona (zakonske skupnosti). Ti novi pojmi so zavajajoči:

izraz "enostarševska družina" nasprotuje sam sebi. Vsak otrok ima namreč dva starša, in če uporabljamo izraz enostarševska družina, zanikamo obstoj manjkajočega starša, običajno očeta, in s tem vzpodbujamo naraščajoči matriarhalni obrazec;

"rekonstituirana družina" je zavajajoč izraz, saj za njo vedno stoji razbita družina, ki je bila še kako pomembna za otroka; tudi poizkusi, da bi s pojmom družina zajeli celo homoseksualne skupnosti služijo prazenju, zmanjševanju pomena družine. Otroci so prve žrtve t.i. "novih modelov družine".

Nevarnosti, ki izhajajo iz sekularizacije družbe

Z odstranitvijo vsake reference na Boga in z razglašanjem človekove popolne avtonomije (v filozofskih in antropoloških perspektivah), so (evropske) družbe zapadle ne le v napačne presoje, ampak tudi v proces dehumanizacije. Človek, tako kardinal Trujillo, ni več spoštovan, kot pritiče njegovi naravi in usodi. Nenadoma tudi nihče ne zna več reševati etičnih problemov. Namesto moralnega ocenjevanja in modrih predlogov vse prepogosto zmaguje pravni pozitivizem, in pragmatizem vse bolj diktira v parlamentih nastajajočo zakonodajo.

Čeprav raste število "etičnih komisij", te niso sposobne dati končnih sodb. Vse, kar jim uspe, je reduciranje vsega na relativen splošni imenovalec.

Nevarnosti, ki jih prinaša nepravilna zakonodaja

Ker je družba tako sekularizirana in osvobojena ("liberated") vsake reference na univerzalno, naravno moralnost, je v preteklem desetletju v vrsti evropskih parlamentov prišlo do poizkusov in tudi sprejemanja zakonov, ki se dotikajo vseh področij moralnega življenja. Še posebej so bila ta prizadevanja opazna na področju zakonodaje, ki se tiče abortusa, evtanazije, oploditve z biomedicinsko pomočjo (prokreacije z medicinsko pomočjo), uporabe človeških zarodkov za medicinske raziskave in ustvarjanju zakonskih okvirov za homoseksualne zveze. Ti in taki zakoni nasprotujejo evropski krščanski dediščini, ki je omogočila, da se na poseben način zavedamo dostojanstva človekovega življenja.

Še posebej velja opozoriti na nevarnost, ki jo prinašajo nepravilni zakoni, izglasovani v posameznih evropskih parlamentih, ki zadevajo začetek človeškega življenja. V teh zakonih se izogibajo definiciji človeškega embria. Človeško življenje se je, po besedah kardinala Trujilla, spremenilo v laboratorijski material, namesto, da bi se ga obravnavalo v skladu s Splošno deklaracijo o človekovih pravicah.

7.2. Trenutno stanje družine v Evropi

Z nekaj presenečenja, kot pravi kardinal Trujillo, je Papeški svet za družino ugotovil, da so mnoge tendence v Evropi, čeprav v državah z različnim razvojem, naravnane enako rušilno: *Zakon (zakonska zveza)*: število neporočenih mladih ljudi, ki živijo skupaj, narašča. Narašča število otrok, ki niso rojeni v zakonu. Ljudje se poročajo kasneje. Pričujejoča je tudi "pro-divorce" mentaliteta. Število ločitev narašča.

De facto skupnosti (izvenzakonske skupnosti): čeprav število le teh dosega le 8% zakonskih skupnosti, je potrebno urejanju njihovega pravnega statusa nameniti ustrezno pozornost, kajti obstaja velika razlika med zakonskimi in izvenzakonskimi skupnosti, čeprav kdo trdi, da tudi taka skupnost temelji na ljubezni. Postavlja se vprašanje, kako je lahko skupnost tako brezbrizna do skupnosti, ki trpi za pomanjkanjem stabilnosti, in v katerih otroci trpijo zaradi manjka vezi med staršema?

Drugo stopnjo razvoja izvenzakonske skupnosti predstavljajo istospolne skupnosti. V nekaterih evropskih državah so takim skupnostim omogočili de facto enake pravice kot zakonskim skupnostim, kar brez dvoma ruši pravo družino.

Tretja stopnja nastopi, ko se istospolnemu par iz de facto enakopravne skupnosti, začne priznavati pravica do posvojitve otrok. Tu, tako v skrbi kardinal Trujillo, nastopa še večja nevarnost, saj gre za nespoštovanje višjih pravic otrok, kot so pojmovane v Deklaraciji Združenih narodov o otrokovih pravicah.

Družina: priča smo poizkusom premeščanja družine v zasebno sfero, ne da bi jemali v ozir temeljni servis, ki ga družina opravlja za državo. Mnogokrat smo priča premestitvi ekonomske pomoči s področja družinske politike na področje socialnega skrbstva, kjer je pozornost usmerjena na posameznega člana družine, in ne na družino v celoti. Dandanes so v Evropi družine z več otroki v slabšem položaju, zaradi števila otrok celo kaznovane v primerjavi z manj številčnimi družinami. In to v času, ko upadanje števila rojstev v Evropi postaja kritično.

Življenje: namerno omejevanje prokreacije (preprečevanje zanositve): uporaba kontracepcije neprestano narašča. Poseben problem predstavljajo tablete "dan potem". Čeprav se opaža naraščajoče zanimanje žensk za odgovorno prokreacijo, mnogi vladni ukrepi takega zanimanja ne podpirajo, pač pa nekritično propagirajo kontracepcijo in včasih celo, v imenu "seksualnih pravic", skušajo ločiti otroke od staršev. Seksualna vzgoja, ki bazira na posameznikovih seksualnih impulzih, in sredstva za kontracepcijo so slaba priprava za zrelo, odgovorno ljubezen in seksualnost. Zelo razširjena kontracepcija ima ("dobro poznane", pravi Trujillo) dramatične rezultate: zmanjševanje števila rojstev, staranje prebivalstva, in negativen vpliv na ekonomsko stabilnost držav. Ustvarjen je bil začarani krog, ki vključuje kontracepcijo, abortus in umetno oploditev (prokreacijo):

Abortus: kljub povečanju uporabe kontracepcije v nekdanjih komunističnih deželah Evrope število abortusov, v času komunističnih režimov prignano do neslutnih višin, ne pada. Pilula "dan potem" je na voljo v vse večjem številu evropskih držav.

Prokreacija z medicinsko pomočjo: umetna prokreacija je dosegla velike razsežnosti. Mnogi zdravniki se ne menijo za osebno integriteto otrok. Neuporabljeni, zamrznjeni fetusi se uporabljajo v raziskovalne namene. Otrok je darilo, ne pravica. Na to se pozablja, ko se izvajajo diagnoze zarodkov že pred implantacijo, in se izvajajo abortusi že ob najmanjšem sumu na somatske ali kromosomske anomalije. Te diagnoze prav tako odpirajo vrata izbiri spola otrok. Celo več: v Evropi smo priča izbiri zarodkov, ki bodo, če ne bo sprejeta ustrezna zakonodaja, v našo kulturo spet prinesli "znanstveno" evgeniko, začasno prepovedano na Nüremberškem procesu, ki je sledil padcu nacističnega režima.¹⁷

Evtanazija: čeprav ne gre prezreti močnega nasprotovanju evtanaziji po Evropi, je bila ta pred kratkim dovoljena v nekaterih evropskih državah. Kot pravi Trujillo, je potrebno poudariti še, da v evropskih državah ni opaziti razprave o skrbi za ostarele in izgradnji domov za starejše.

7.3. Pozitivni znaki, ki vzbujujajo upanje

Trujillo v Evropi vidi tudi znake, ki so pozitivni. V Franciji se kar 62% parov med 30 in 55 letom ne loči! In sociologi ugotavljajo, da družinske vezi še nikoli niso bile tako močne. Poznajo se tudi naporu papeža Janeza Pavla II. ("družinskega papeža"). Dozorevajo tudi sadeži Inštituta Janeza Pavla II. v Rimu, tudi po svetu se odpirajo novi Inštituti, od ZDA do Indije in Benina.

Akcijo za družino je potrebno koordinirati znotraj Cerkve, z jasno definiranim poslanstvom, in predvsem s predzakonskim svetovanjem in vzgojo, ter tudi zunaj Cerkve, z organiziranjem društev in skupin, ki bodo razpravljale o družini in učinkoviti pomoči Cerkvi in družbi. Gospod hoče zaščititi evropske družine, ker želi zaščititi može in žene, ki jih sestavljajo.

8. Družina in družine v razpravah poslank in poslancev Državnega zbora

V tem poglavju bom pozornost posvetil diskurzu poslank in poslancev Državnega zbora, namenjenemu označevanju, analizi, presoji in ocenjevanju družine. Malokdaj se zgodi, da idealnotipska različica skoraj do perfekcije ustreza dejanskim fenomenom. V tem primeru pač. Čeprav so razprave poslank in poslancev (bolj kot prepričevanju v tem primeru že vnaprej prepričanih) namenjene samopromociji govornic in govornikov ter njihovih političnih strank, ter sprotnemu verbalnemu obračunavanju z oponenti, ni nobenega razloga, da ne bi verjeli v iskrenost njihovih izjav: predpostavljam, da so njihove izjave eksplikacija prepričanj, ki so jih vodila v takšno ali drugačno glasovanje (glej www.dz-rs.si).

V razpravah ob sprejemanju Zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo in njegovih dopolnitev je bila v razpravi družina takoj za otroci največkrat omenjena. Spodaj so v delih, ki so se dotikali družine, povzeta mnenja in izjave o družini, ki so se pojavila ali na seji pristojnega odbora ali v Državnem zboru pri sprejemanju zakona in njegovih dopolnitev. Enota povzetka ni seja, ampak posamezna oseba. Izjave se delijo na dva tipa: prvega lahko umestimo v (neo)konzervativni model, in v bistvenih točkah povzema tudi poglede, ki jih ima na družino RKC, drugi tip tukaj pogojno poimenujmo "liberalen".

Po "liberalnem" tipu ni ene same oblike družine, niti ne moremo govoriti o več in manj vrednih družinah. Ta tip se skuša (ali celo mestoma je, glej npr. Slavka Gabra) približati modernemu sociološkemu pogledu na družino. Velja opozoriti, da ločnica med tipoma ni enostavna delitev na nasprotnike in zagovornike novele zakona. Primer Lea Kremžarja, sicer iz vrst LDS, nam pokaže, da niti med najbolj elitno zasedbe vodilne liberalne stranke v Sloveniji ni bilo nespornega soglasja o odnosu med družino, družbo in državo.¹⁸

Majda Ana Kregelj Zbačnik (SDS)

Tudi v na zunaj popolnih družinah je bilo veliko otrok čustveno prikrajšanih. (poslanka omenja popolno družino kot dvostarševsko družino. Kako naj bi bile sicer njena navedbe v prid njeni izpeljani trditvi, da otrok ne more brez očeta, ni pojasnila)

Franc Žnidaršič (DeSUS)

Manj ločitev je v družinah brez otrok. Zaradi množičnega nasilja v družinah je trditev, da otroci ne morejo brez očeta, iz trte izvita.

Darja Lavtižar Bebler (LDS)

Že zdaj živi ena tretjina otrok v enostarševskih družinah. Govorjenje, da bodo otroci v enostarševskih družinah manj kvalitetni, je ponižujoče in omalovažujoče. Kako smo pravzaprav nekvalitetni Slovenci nasploh, da nas kar ena tretjina živi v enostarševskih družinah.

Zmago Jelinčič (SNS)

Če je ženska invalidka, ki ima družino in želi imeti otroka, sodi to v ta zakon v okvir biomedicinske pomoči. Skrbi ga, da gre pri invalidkah za kakšna zelo osebna in neko taka, v svojo korist naravnano težnja, da bi imela čez čas nekoga, ki bi skrbel zanjo?

Vincencij Demšar (SLS+SKD, Slovenska ljudska stranka)

Poslanec je živel v srečni družini z obema staršema. Če narava ali ne ve katere okoliščine pripeljejo do tega, da otrok izgubi enega od staršev, verjame, da je zelo hudo. Sedaj pa (predlagatelji) na tak način zagovarjajo, da bomo to (enostarševstvo) zakonsko uredili.

Janez Drobnič (NSi)

Predlagatelji želijo vsiliti mnenje, da gremo naprej, da se civiliziramo s tem, ko vzpostavljamo družinske skupnosti istospolnih partnerjev in podobno, da je to velik napredek. V zgodovini smo precej daleč nazaj že imeli take stvari. Mi si prizadevamo pod nekim svetim pojmom, da gremo v avantgardo, a to je daleč od avantgarde, to je korak nazaj.

Da imamo vse več enoroditeljskih družin je dejstvo, vendar pa postavlja vprašanje, zakaj bi država s svojimi zakoni, pospeševala nepopolne, enoroditeljske družine.

Ko je bil v Nemčiji, je imel sem priložnost (videti), kako Nemčija izvršuje skrbništvo otrok. So se zavzemali in zelo poudarjali, popolna družina je tisto, za kar so se zavzemali in kar so poudarjali. Drobnič Ne izključuje, da so v družinah tudi slabi odnosi. Vendar, ko gledamo vnaprej, je to prava skupnost, ki daje optimalni razvoj za otroka. Najboljše kar otrok premore je, da ima oba starša. Tudi v načelih družinske politike nimamo zapisano, da naj bo (družina) enopartnerska. V teh načelih je zapisano, da je popolna družina najboljše kar je možno.

Če govorimo o popolni družini, kjer sta oče in mati, potem je jasno, da je ekonomska pozicija družine dvakrat boljša. Oziroma, če partnerja ni, je za 50% slabša. Ali pahnemo enostarševsko družino v slabši ekonomski položaj, ali pa izravnamo možnosti s tem, da zagotovimo s strani države socialne transfere.

Večkrat sliši izjave odgovornih staršev, hvala bogu, da sva dva. Še dva komaj slediva zahtevam vzgoje, zahtevam podražitev, ki so, ekonomskega življenja. Tudi sam na svoji izkušnji lahko reče, hvala bogu, da sta dva.

Glede pojmovanja (popolne družine) imamo v naši situaciji kup primerov, kjer smo mislili, da bomo samo zgolj s preimenovanjem spremenili prakso: tako na področju invalidnost, oseb s posebnimi potrebami in tako naprej.

Cvetka Zalokar Oražem (LDS)

Če bi obveljala razlaga, ki je bila nekajkrat omenjena, da so vse enostarševske družine zoper korist otroka, bi to pomenilo, da bi potem po konvenciji, ki jo je podpisala tudi Slovenija, morala država ukrepati v korist otroka.

Sašo Peče (SNS)

Verjame v družino. Družina predstavlja nek napredek in razvoj tej družbi, toda le družina, ki je popolna. Namen tega zakona je zdravo družino v naši družbi izničiti. Evropska norma je družina, zdrava družina.

Če je bil namen predlagateljev karkoli storiti za populacijo, za boljše družine, bi tej naši državi vzdignili standard, nikakor pa ne se igrali z eno najboljčutljivejših tem.

Alojz Peterle (SLS+SKD, Slovenska ljudska stranka)

Želel bi, da bi bila taka pozornost posvečena temeljiti, dobri, premišljeni in čim bolj s soglasjem doseženi družinski politiki. Na tem področju ne vidi take skrbi in takih utemeljevanj. Meni, da se zdrav razvoj naše družbe ne more naprej zapustiti družine kot osnovne družbene celice. Tako so včasih učili v šoli - da je smiselno za nas (kot družbo, narod in državo), da gojimo tudi družino in jo podpiramo tudi po državni plati, naj bo njena podlaga zakonska ali izven zakonska skupnost oziroma zveza. Zakona ne bo podprl, podprl pa bo vse napore, ki bi vodili k drugačnemu odnosu do življenja, tudi do več življenja, in do več dobri družin.

Lepold Leo Kremžar (LDS)

Verjetno ni med poslanci nikogar, ki bi ne želel, da je družina tako, kot bi morala biti, idealna in krasna. Določena dejstva vendarle obstajajo (ne misli, da je tako prav), npr. da je 30% ločitev med sklenjenimi zakonskimi zvezami. Vsak tretji otrok odrašča ob enem staršu in to predvsem materi. So še drugačni odkloni (ne misli, da je prav, da so takšni odkloni): imamo veliko nosečnosti, ki so pred sklenitvijo zakona in kjer je velikokrat zakon posledica ravno tega (nosečnosti). Imamo veliko nosečnosti neporočenih žensk s poročenimi moškimi, ki potem ostanejo v svojem zakonu. Nesmiselno bi bilo naštevati vse odklone, ki so možni od nekega idealnega in za vse sprejemljivega, tudi za njega, modela družine.

Danica Simšič (ZLSD)

Sprašuje, v katerem zakonu oziroma v katerem pravnem aktu Republike Slovenije je opredeljena popolna družina in v katerem nepopolna družina. Slovenski pravni pozna različne oblike družin, ki so pa med seboj popolnoma enakopravne. Tudi v resoluciji o temelju družinske politike, ki je bila sprejeta 1994. leta, ne poznamo popolne oziroma nepopolne družine.

France Cukjati (SDS)

Več kot četrtnina družin je ločenih in otroci v teh družinah ravno tako živijo. Ločene družine in samohranilke pri nas veljajo za socialni problem in ne za idealno stanje. In v zakonu vzpostavljati vnaprej socialne probleme se mu ne zdi smotno.

Slavko Gaber (LDS)

Ko posluša skozi usta medicincev, strokovnjakov za neko področje, govorjenje o edino pravi obliki družine, takrat se kot sociolog o stroki sprašuje, od kdaj je to njihova stroka. Kaj oni o tem zares vedo? Na katere raziskave se opirajo? Ne trdi, da ne vedo ničesar, pač pa, da so stroke, ki o tem vedo bistveno več in so se s tem tudi raziskovalno ukvarjale

V sociologiji je že dolgo prevladujoče mnenje, da jedrna družina ni edina ustrezna oblika družine. Družine že dolgo v polju socialnih razmišljanj razglašajo za nekaj, kar je v krizi.

Vendar že najmanj desetletje v sociologiji velja, da je zelo verjetno, da družina ni v krizi niti

po liniji, ki jo izpostavlja konservativno pojmovanje družine, češ, ni več prava, zato ni več družina, ker se neke druge oblike pojavljajo, ki jih ne moremo pripoznati, in tudi po liniji tako imenovanih liberalnih pristopov, češ, družina ne velja nič, dajmo se že dogovoriti, da so druge oblike soživljenja edino prave - ne.

Spada med tiste, ki verjamejo, da je strokovno bolj konsistentna pozicija, ki opozarja, da je družina, ki je preživela dolga obdobja in je prevladujoč način sobivanja tudi v teh prostorih, pač danes drugačna, se spreminja, in je prekompleksen pojav, da bi si lahko drznili govoriti o tem, da tam, kjer ni očeta, je to avtomatičen minus. Raziskave kažejo, da je tako imenovana matrifokalna družina izjemno kvaliteten način življenja, praviloma najmanj enako kvaliteten, kot jedrna družina na tistem področju.

Razume, da tisti, ki se jim ne da misliti o teh stvareh ali pa so tako globoko prepričani, da je vedno njihov prav edini prav, lahko potem pošiljajo ljudi, da naj gredo pa tja živet.

Iz tega potegne sklep, da si je, kadar kdo govori da ve, kaj je edini pravi način življenja, potrebno privoščiti temeljno skepso.

Če medicinska stroka ni resno razdeljena, ko gre za vprašanje trditev, kaj je boljši tip družine, kakšen je boljši način koeksistence ljudi, potem to zgolj govori o tem, da to v jedru ni njeno bistveno strokovno vprašanje.

9. O pravicah otrok, ki jih ne bo

Ena od mnogih ovir, na katerih je pred končnim porazom proti »Glasu ljudstva« izgubljala tla pod nogami novela zakona (in pred njim padli amandmaji LDS v tretjem branju zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo) je bilo tudi mnenje »pravne stroke«. To je brez priziva (z izjemo manjših intervencij Matevža Krivica) predstavljal v eni osebi dr. Karel Zupančič. Ker je potrebno osvetliti tudi nekaj pravnih vidikov pravic fetusa (da ne omenjamo tistih, ki se jih ne da omenjati), in ker je ob skrbnem branju tudi dokaj bralki/bralcu brez posebne pravne izobrazbe mile obrazložitve problema varstva življenja pred rojstvom že razbrati nekatere nastavke za revolucionarni obrat vplivnega profesorja družinskega prava na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, bom povzeli razmišljanja dr. Karla Zupančiča iz leta 1994 (Zupančič, 1995).

Ali je zarodek samostojno človeško bitje

To je osnovno vprašanje, kajti če je odgovor pritrdilen, bi moralo pravo ščititi vsako življenje proti vsakomur, tudi proti ženski, ki ga nosi.

Po slovenskem pravu fetus ni deležen z ustavo zagotovljene nedotakljivosti človeškega življenja, njegovo življenje je varovano samo posredno in pogojno: pogojno, ker je njegov obstanek odvisen predvsem od volje ženske, ki ga nosi; posredno, ker v določenih okoliščinah varujejo predpisi o nedovoljeni prekinitvi nosečnosti (vendar so ti namenjeni varovanju življenja in telesa ženske).

Kazensko pravo varuje življenje rojenega človeka, kar velja tudi v pravnih sistemih, kjer umetna prekinitve nosečnosti ni dovoljena. Nasploh v večini pravnih ureditev velja o nedotakljivosti življenja embria enako stališče kot v Sloveniji.

Po civilnem pravu fetus ni oseba - nima pravne sposobnosti, ki jo ima živo bitje. Posamezne (premoženjske) pravice mu gredo (od spočetja) samo ob pogoju, da se rodi živ. Če se ne rodi živ, nima v nobenem trenutku nobene stopnje pravne sposobnosti.

Tudi po družinskem pravu fetus ni otrok in tako ni subjekt v družinskopravnih razmerjih. Vendar je zarodku omogočeno, da po rojstvu uživa pravice do obeh staršev: tu je pomembno, da se dovoli pripoznati očetovstvo za spočetega, a še nerojenega otroka (še posebej, če moški misli, da njegovega rojstva ne bo doživel). Pripoznanje velja samo pod pogojem, da se otrok rodi živ.

Nacionalne pravne ureditve, po katerih gre zarodku absolutna pravica do življenja: Irska in Nemčija

Ustava Republike Irske priznava nerojenemu pravico do življenja in zagotavlja (ob upoštevanju enake pravice matere), da bo to v svojih zakon spoštovala, in z njimi branila in varovala.¹⁹

Ustavno sodišče ZRN je v dveh sodbah (1975, 1993) izreklo, da je fetus od začetka nosečnosti (od vgnezenja oplojenega jajčeca v maternico) človek. Na temelju človekovega

dostojanstva mu gre pravica do življenja. Po mnenju nemškega ustavnega sodišča temeljne ustavne pravice ženske ne morejo vplivati na načelno prepoved prekinitve nosečnosti (Pravno varstvo gre nerojenemu namreč tudi proti ženski, ki ga nosi). Pravice žensk so varovane samo izjemoma: kadar obstajajo pri nosečnici obremenitve, ki bi zahtevale tako žrtvovanje (njih) življenskih vrednot, da se tega od nje ne more pričakovati.

Posebej zanimiv (ob upoštevanju tragičnosti dogajanja) je primer, ko je nemško (prvostopenjsko) sodišče odločilo, da ima varstvo pravice zarodka do življenja prednost pred varstvom osebnostnih pravic možgansko mrtve ženske.

Čeprav za ZRN (in Irsko) velja, da njena zakonodaja ne odraža evropskih aktov o človekovih pravicah, se mi zdi ta primer pomemben zaradi razmislek nemških teoretikov prava o v situaciji udeleženi interesih. Ugotavljajo naslednje:

- samo ženska, ki nosi zarodek, lahko v določenih primerih ravna v nasprotju z njegovo pravico do življenja;
- **zarodek sam ne more imeti večjega interesa, kot da živi.** Tu je prva točka čudenja dr. Zupančiča. To, da ni pomembno (po mnenju nemških pravnih teoretikov), ali se bo zaradi ohranjanja življenja otrok rodil s telesnimi in duševnimi poškodbami in (NB!) zlasti tudi ne, ali obstaja verjetnost, da se bo rodil v negotove ali slabe socialne razmere, dr. Zupančič imenuje "dokaj nenavadno pojmovanje otrokove koristi" v smislu člena 3/1 Konvencije o otrokovih pravicah;
- interesi drugih oseb (še posebej očeta!) z uresničevanjem pravice do življenja zarodka niso prizadeti, saj nimajo možnosti odločati o življenju otroka ne pred rojstvom ne po njem.

Še enkrat velja opozoriti, da sta Irska in ZRN (ter na deklarativni ravni Poljska) izjeme v priznavanju zarodku pravice do življenja.

Zarodku pravice do življenja ne priznavajo niti mednarodni predpisi o človekovih pravicah. Evropska komisija za človekove pravice ugotavlja, da nobena določba evropske konvencije, da ima vsakdo pravico do življenja, ki jo varuje zakon, ne kaže, da bi se lahko pojem "vsakdo" nanašal tudi na zarodek.

Ob konvenciji Združenih narodov o otrokovih pravicah, velja poudariti, da bi v primeru, da bi bil tudi zarodek ali plod imetnik pravic iz konvencije, morala konvencija izrecno povedati, da človek velja za otroka od spočetja - česar konvencija ne govori.

V novejšem času nastajajo predpisi s področja reguliranja razširjenih možnosti medicine in genetske tehnologije. Med drugim predpisi v mnogih državah določajo postopke oploditev z biomedicinsko pomočjo.

Dr. Karel Zupančič kaže posebno navdušenje nad avstrijsko regulativo. Naj jo na kratko opišem: za razvoj sposobne celice so namenjene zgolj nosečnosti, do oploditve z biomedicinsko pomočjo so upravičeni le zakonci ali zunajzakonski pari ("postmortalna inseminacija zato ne pride v poštev"), uporabi se lahko le genetski material para, ki se mu hoče pomagati, seme tujega dajalca se lahko uporabi le za umetno inseminacijo, na posreden način se onemogoča tudi umetno materinstvo. Avstrijski zakon tudi določa, da lahko otrok, ki je dopolnil 14. let, dobi vpogled v podatke o dajalcu semena, če je to v izjemnem, medicinsko

utemeljenem primeru otroku v korist. Tako je (po mnenju dr. Zupančiča) upoštevana določba Konvencije o otrokovih pravicah, da ima otrok pravico poznati svoje starše, če je to mogoče. Ker otrok po našem pravu ne more izvedeti, kdo je dajalec semena, torej analogno pri nas ne upoštevamo omenjen določbe Konvencije, implicitno sledi iz izvajanj dr. Zupančiča. Leta 1994 dr. Karel Zupančič postane član "skupine strokovnjakov", ki jih za pripravo novega zakona (ali za to, da ta ne bi bil pripravljen), določi Zdravstveni svet pri ministrstvu za zdravstvo. Več o vlogi skupine strokovnjakov je navedeno v 2. poglavju.

Razprave ob amandmajih LDS

Po dr. Zupančič je vprašanje, ali je res v korist otroka, če se rodi samski ženski. Opozarja na to, da kaj takega najbrž ni v skladu s Konvencijo OZN o otrokovih pravicah (največja korist otroka). Po njegovem naj bi bili postopki OBMP samskim ljudem nedostopni v vseh zakonodajah, ki obstajajo. Skrbi ga tudi možnost, da bi do otrok z OBMP prišli tudi homoseksualni pari.

Pripombe dr. Zupančiča k zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo

V pismu, ki ga je dr. Zupančič 20. maja 2001 poslal Odboru DZ za zdravstvo, delo, družino in invalide dr. Zupančič navaja:

- ker neplodnosti pri samski ženski (dr. Zupančič predlaga sicer "točnejši izraz: ženska brez moškega partnerja") ni mogoče diagnosticirati, bi bila njena oploditev v nasprotju z osnovnim konceptom zakona;
- če so po starem zakonu vse ženske to pravico uživale, ni šlo za dosledno izvajanje zakona²⁰
- zato novi zakon tudi ne krši ustavne pravice do zagotovljenega svobodnega odločanja o rojstvu otrok
- otroku ni v največjo korist, če se rodi samski ženski in je malo verjetnosti, da bo kdaj imel očeta. Pri svobodnem odločanju o rojstvu otrok je potrebno upoštevati omejevanje te pravice ravno zaradi potreb že rojenih, kot tudi bodočih otrok;
- dr. Zupančiču se ni pod častjo spuščati nit v delovanje samega Državnega zbora: odločno nasprotuje temu, da bi se predlog sprememb obravnaval po hitrem postopku.²¹ Močno ga skrbi tudi razmerje med ministrom in člani Državne komisije za OBMP.

10. Pregled meritev javnega mnenja

Referendum OBMP je izzval polno pozornost medijev. Meritve volilnih namer so izvajali vsi trije slovenski dnevnik, RTV Slovenija in POP TV. Meritve so vsaj toliko kot indikator volilnih namer informativne kot kazalec težav pri prezentiranju referendumskega vprašanja. Pogosto je bilo namreč zatekanje k "rezervnemu" vprašanju, npr. "Ali ste za oploditev (zdravih) samskih žensk?". Vsaj na ta način so meritve (a v neizmerjenih obsegih) prispevale tudi k "razjasnitvi" referendumске dileme. Podatki o meritvah žal niso popolni (za POP TV celo ni nikakršnih rezultatov). Dobro je vsaj to, da je bil referendum OBMP obravnavan v redni mesečni raziskavi Centra za raziskovanje javnega mnenja. Tako imamo vsaj eno meritve, pri kateri lahko z gotovostjo govorimo o vzorcu, kjer ni dvoma o vprašalnika in kjer je, nenazadnje, možna tudi uporaba baze odgovorov.

Tabela 10.1.: Pregled meritev referendumskih namer

	Za	Proti	Ne vem	Za pravico	Proti pravici	Ne vem	Udeležba
TV Slovenija 3. maj				51,0%	44,0%	5,0%	49,0%
Dnevnik 5. maj	55,1%	34,1%	10,8%				51,4%
Mladina 14. maj				38,4%	50,8%	10,8%	
Politbarometer 23. maj	32,8%	51,9%	15,3%				55,8%
TV Slovenija 27. maj	33,0%	50,0%	17,0%	44,0%	42,0%	14,0%	44,0%
Dnevnik 28. maj	35,9%	51,6%	12,5%				
Delo 2. junij	41,9%	36,0%	22,2%	40,2%	45,1%	14,7%	
TV Slovenija 3. junij	35,0%	45,0%	20,0%	44,0%	42,0%	14,0%	43,0%
TV Slovenija 9. junij	34,0%	50,0%	17,0%	43,0%	46,0%	11,0%	53,0%
Dnevnik 9. junij	51,6%	40,3%	8,1%	36,1%	44,8%	19,1%	49,2%
Večer 9. junij	37,5%	29,9%	32,5%				60,0%
Dnevnik 15. junij	38,2%	53,1%	8,7%				59,5%

Večer

9. junij - Deleži so merjeni med udeleženci referendumu. Raziskavo je izvajal SPEM 5. in 6. junija. Anketiranih 700 gospodinjstev s telefonskimi priključki v Sloveniji, izbranih s kombinacijo naključnega sistematičnega in kvotnega vzorca. Sodelovanje je zavrnilo 347 poklicanih, nadomestili so jih iz rezervnega dela vzorca. Za približanje dejanski strukturi populacije so uporabili ubtežitev po spolu, starosti in dokončani izobrazbi. Za standardno napako ob 95% intervalu zaupanja so navedli 3,7 odstotka. Med volilci za je več višje in visoko izobraženih in več moških.

Dnevnik

5. maj

Vse Dnevnikove meritve. je opravila agencija Ninamedia.

28. maj

Referendumsko vprašanje prikazano med verjetnimi udeleženci.

9. junij

Referendumsko vprašanje prikazano med verjetnimi udeleženci.

Dodatno vprašanje: "Ali ste za ali proti pravici samskih žensk do umetne oploditve?"

15. junij

Referendumsko vprašanje prikazano med verjetnimi udeleženci.

Delo

2.junij

Dodatno vprašanje se je glasilo: "Ste za umetno oplojevanje zdravih samskih žensk?".

Odgovor na vprašanje o udeležbi ni bil naveden. Po navedenih križanjih s strankarsko izbiro bi za glasovali 59% volivcev LDS in 51% volivcev ZLSD, Volivci NSi bi bili večinsko proti (61%), prav tako volivci SDS (53% proti), volivci SLS+SKD pa naj bi bili enako števično za kot proti. Meritev je telefonsko opravil Delo Stik v času od 29. maja do 1. junija. Od naključno izbranih 1120 naročnikov je sodelovanje zavrnilo 192 poklicanih, 160 ni bilo dosegljivih.

Mladina

14. maj

Vprašanje: »Ste za to, da se omogoči umetno oplojevanje tudi samskim ženskam?«

Izvajalec; Ninamedia, datum 10. maj, N=803

TV Slovenija

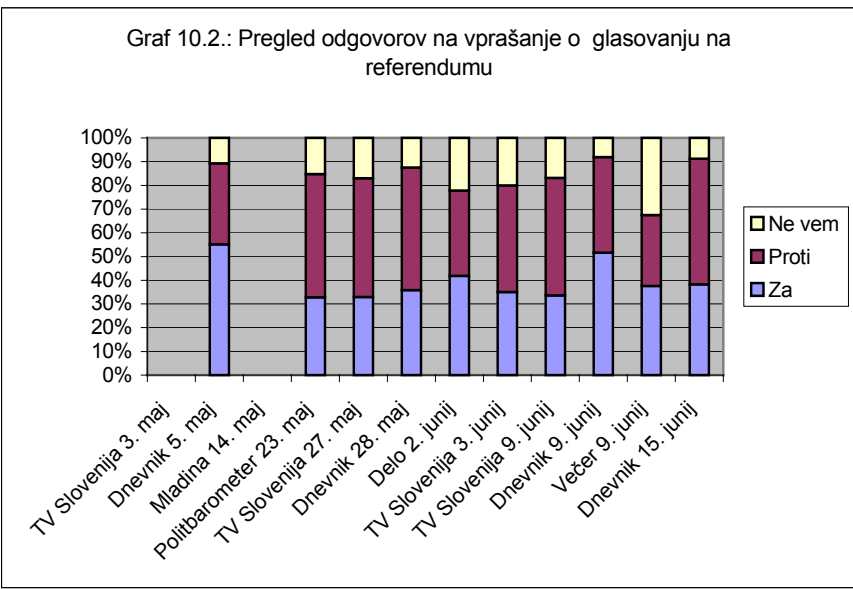
Podatkov za 15. junij nimam, zato prilagam izvorni CATI-jev graf, objavljen na TVS 15. junija.

Graf 10.1. Pregled meritev CATI za RTV Slovenija

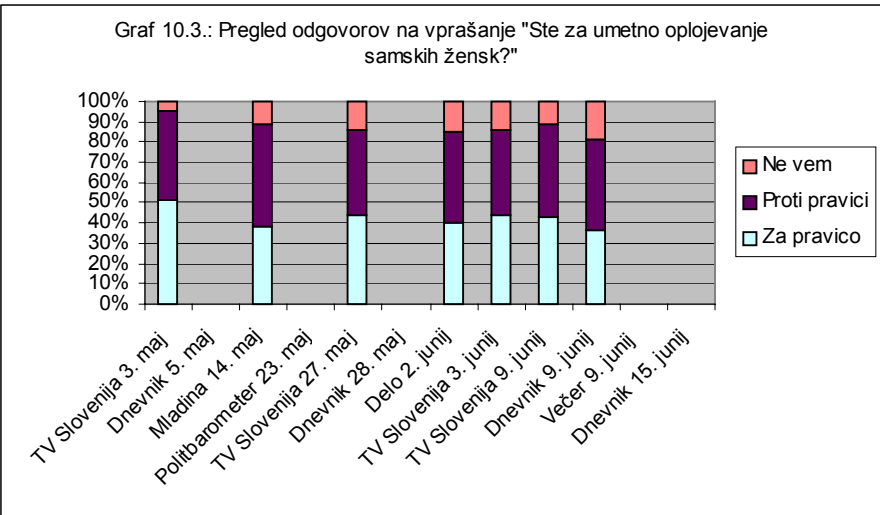

vir: www.cati.si

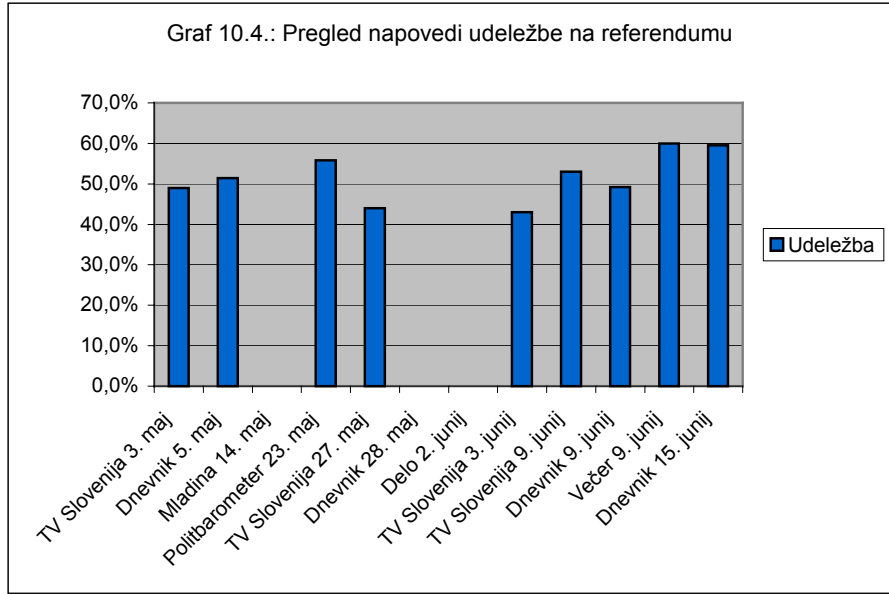
Graf 10.2.: Pregled odgovorov na vprašanje o glasovanju na referendumu

Graf 10.3.: Pregled odgovorov na vprašanje "Ste za umetno oplodjevanje samskih žensk?"

Graf 10.4.: Pregled napovedi udeležbe na referendumu

10.1. Politbarometer - Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij

Najobsežnejšo raziskavo je opravil Center za raziskovanje javnega mnenja v okviru redne mesečne meritve javnega mnenja, ki jo naroča Vlada RS. Raziskava je bila opravljena med 21. in 23. majem. Na osnovi seznama 1887 ljudi je bilo opravljenih 940 anket.

Referndumski del je imel 8 vprašanj: poleg vprašanja o referendumski izbiri in udeležbi še vprašanje o seznanjenosti z referendumskim vprašanjem, pogledu na vsebino referenduma, oceni pomembnosti posameznih argumentov, vprašanje o izbiri v konkretni situaciji, ko ženska izgubi partnerja, in dve vprašanji o vlogi in nastopih ministra za zdravje Dušana Kebra.

Najosnovnejše vprašanje se je glasilo: "17. junija bo potekal referendum na osnovi vprašanja. Ali ste za to, da se uveljavi zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo. Kako bi se v zvezi s tem vprašanjem odločili danes?".

Novelo bi podprlo 32,8 odstotka vprašanih, proti bi bilo 51,9 odstotka, odločitve pa v trenutku ankete ni imelo 15,3 odstotka vprašanih.

Če pogledamo odgovore samo med tistimi, ki se nameravajo udeležiti referenduma (55,8%), jih je za novelo 39,1 odstotka, proti 52,5 in v kategoriji Ne vem 8,4 odstotka.

Starost

Za novelo zakona se je močnejša v razredu anketirancev do 30 let in v razredu od 46 do 50 let in šibkejša v razredih od 30 do 45 let in starejših od 60 let.

Vernost

Anketiranci in anketiranke, ki se predstavijo kot verno, močnejše nasprotujejo noveli zakona, nasprotno vsi tisti, ki se opredelijo kot neverujoči, močnejše podpirajo novelo.

Spol

Razlike med spoloma so v odgovorih o podpori novele minimalne. Opazne so le kasneje, pri opredelitvi "dileme": ženske so bolj kot moški prepričane, da gre predvsem za pravico in svobodno odločitev žensk.

Politične preference

Poleg starosti in kriterija vernosti je največje razlike v odločanju za oz. proti noveli zaznati med preferenti²² različnih političnih opcij. 41,1 odstotkov preferentov strank za bi glasovalo za, za pa bi glasovala tudi petina volivk in volivcev strank proti. Med neopredeljenimi, tistimi, ki ne bi volili strank in volivci ostalih strank jih je 29,8 odstotkov. Proti je 47 odstotkov volivcev strank za, 66,5 volivcev proti in 51,9 odstotka preferentov tretje opcije.

Zanimivo je, da so med tistimi, ki relativno najbolj podpirajo novelo, tudi volivci SNS, čeprav je stranka sama med gorečimi nasprotnicami novele.

Referendumska dilema

Tipična (žal tudi tipično napačna) dilema, ki se je izoblikovala v razpravah o noveli zakona je bila, ali gre pri referendumu in noveli za vprašanje pravic in svobodnega odločanja žensk, ali pa gre bolj za strokovno medicinsko odločitev. Na vprašanje²³ skoraj polovica vprašanih (49,6%) odgovarja, da gre za medicinsko vprašanje, dobra tretjina (36,5%) da gre za pravice žensk, 13,9 odstotka vprašanih pa ni izoblikovalo mnenja. Odstopanj od povprečja so podobna odstopanjem pri osnovnem vprašanju o glasovanju za oz. proti noveli,

Hipotetična situacija

Anketirani so bili postavljeni pred hipotetično situacijo, ko ženska v postopku zdravljenja neplodnosti izgubi partnerja. Na vprašanje, ali je prav, da zdravnik nadaljuje z zdravljenjem, je pozitivno odgovorilo 72,3 odstotka anketiranih, 16,5 odstotka negativno, brez mnenja pa je bilo 11,2 odstotka vprašanih. Večinsko so se za nadaljevanje zdravljenja izrekli tudi v noveli najbolj nenaklonjenem razredu vernih (68,6 odstotka za).

10.2. Meritve, premiki in zaključki

Število meritev javnega mnenja v času do referenduma je skoraj presenetljivo visoko. Pri branju rezultatov se je potrebno zavedati nektarih pomanjkljivosti prikazanih meritev: nimamo podatkov o načinu izbire sogovornikov, le delni so podatki o izpolnjevanju vzorca in uporabljenih utežeh. Prav tako nastopijo v odgovorih velike razlike z različno postavljenimi vprašanji. Morda so vsa vprašanja pravilna, vendar potem odgovore res težko primerjamo. Značilno je vprašanje o pravicah samske ženske do umetne oploditve oziroma postopkov OBMP. Ta pravica je le del referendumske zgodbe, vendar je (tudi prek meritev javnega mnenja!) postala osnovno referendumsko vprašanje. Težko bi za to krivili tiste, ki so meritve opravljali: celo v primeru verjetno edine meritve, za katero lahko z gotovostjo trdimo, da je bila izpeljana v skladu z vsemi pravili korektnega merjenja javnega mnenja, je naročnik (v delu, ki se nanaša na referendum ga lahko poimenujemo Ministrstvo za zdravje) pristal na domnevno dihotomijo pogledov na referendum na dipolu pravice žensk/medicinska odločitev. Ob pregledu meritev lahko ne glede na zgornje pripombe nedvoumno ugotovimo dvoje:

- velika nihanja števila zagovornikov in nasprotnikov novele
- padec deleža zagovornikov v zadnjem tednu pred referendumom

Nihanja lahko poskušamo delno pojasniti s težavnostjo odločitve. Kljub poenostavljanjem je bilo v igri več kot eno vprašanje. Po drugi strani je ravno težavnost definiranja lastnega odgovora na referendumsko dilema morda vplivala na spreminjanje stališč volivk in volivcev ob dobro ali slabo predstavljenih argumentih ene ali druge strani (žal to delo ne povzema poteka TV debat, ki so bile verjetno precej pomembne za oblikovanje odločitev volivk in volivcev).

Ob opazovanju padca v zadnjem tednu (Dnevnik, TVS) se ni moč izogniti sovpadanju s prebiranjem izjave Slovenske škofovske konferenca, Konferenca redovnih ustanov in Svet katoliških laikov Slovenije pri nedeljskih mašah RKC v nedeljo, 10. junija.

Kot zadnje velja ob pregledu meritev javnega mnenja, še posebej tistih, kjer so bila objavljena križanja med strankarsko preferenco in referendumsko odločitvijo, ugotoviti naslednje:

Prav vse parlamentarne stranke so se jasno in enoznačno (z edino izjemo SMS) izrekle za ali proti noveli zakona. Anketiranke in anketiranci z izraženo strankarsko preferenco so jim le deloma sledili, oziroma bolje rečeno, odločitev o glasovanju na referendumu se le deloma pokriva s stališčem stranke, ki bi jo izbrali na volitvah. Čeprav lahko na referendumu sprejeto odločitev obžalujemo, to vseeno predstavlja svetlo točko referendumu OBMP.

11. Rezultati referenduma

V poglavju bom najprej pregledal rezultate glasovanja na referendumu OBMP, ter pokazal na največja odstopanja tako v glasovih za ali proti kot pri sami volilni udeležbi.

Tezo, da volivci in volivke niso zapisani strankam, ki jim naklonijo glas na (v našem primeru državnozborskih, lahko pa tudi lokalnih, trdim, da tudi predsedniških) volitvah, sem dokazoval že v poglavju o meritvah javnega mnenja. Tam sem z analizo Politbarometra, ki je spraševal o OBMP, pokazal na stopnjo povezanosti med stališčem do referendumskega vprašanja in politično preferenco.

Za nadaljnjo potrditev teze bom primerjal rezultate volitev v Državni zbor z rezultati naknadnega zakonodajnega referenduma po volilnih enotah.

Referenduma se je udeležilo 567 845 volivk in volivcev, kar predstavlja 35,7% volilnih upravičenk in upravičencev za ta referendum.

Proti (to je proti potrditvi novele zakona) je glasovalo 410 856 volivk in volivcev (72,36% vseh udeleženk/udeležencev), Za je glasovalo 149 799 volivk in volivcev (26,38%).

Neveljavnih glasovnic je bilo 7129 (1,26%).

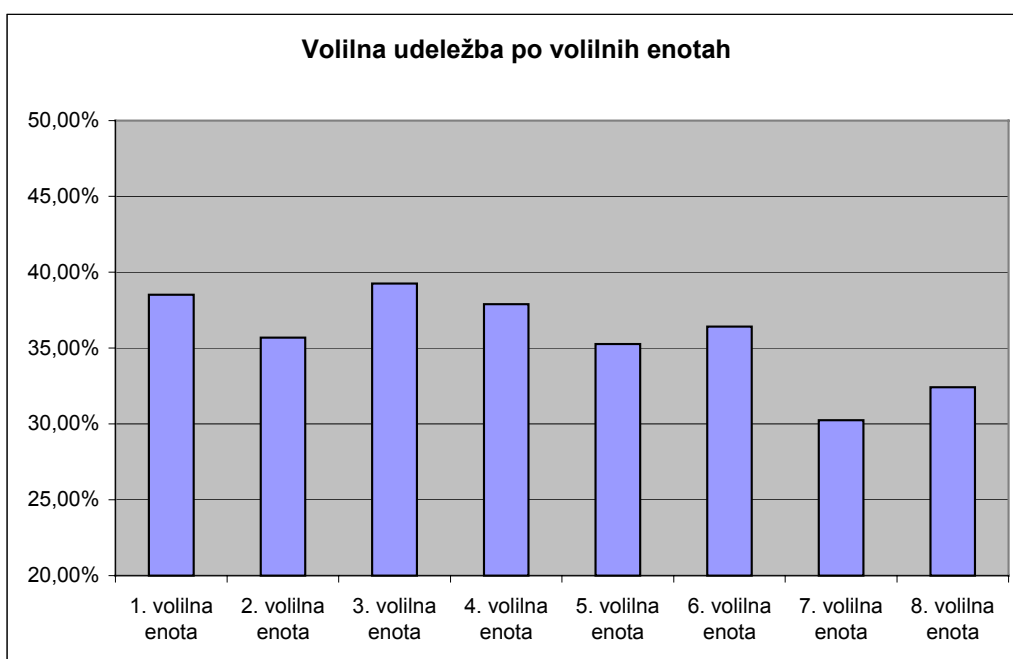
Volilna udeležba in rezultati po volilnih enotah²⁴

Volilna udeležba v vseh volilnih enotah se je gibala med 30 in 40 %. Najvišja je bila v 3. volilni enoti, 39,26 odstotna, najnižja pa v 7. volilni enoti, 30,24 odstotna.

Odstotek glasov Za se je gibal med 18,5 % v 8. volilni enoti in 35,69 v 3. volilni enoti.

Odstotek glasov Proti je bil med 63,24 v 3. volilni enoti in 80,75 % v 8. volilni enoti.

Graf 11.1.: Volilna udeležba po volilnih enotah

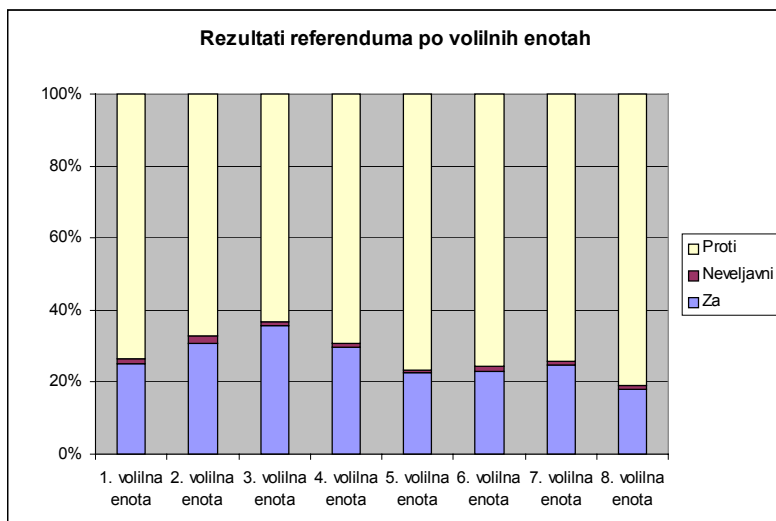
Najnižja volilna udeležba v posameznih okrajih je bila v Piranu (23,23%), Kopru 1 (23,9 odstotka) in Lendavi (24,44%).

Najvišja udeležba je bila v Ribnici - občine Ribnica in Sodražica(53,32%), Škofji Loki 2 - občine Gorenja vas Poljane, del občine Škofja Loka, Železniki, Žiri (49,81%) in Ajdovščini - občini Ajdovščina in Vipava (48,86%).

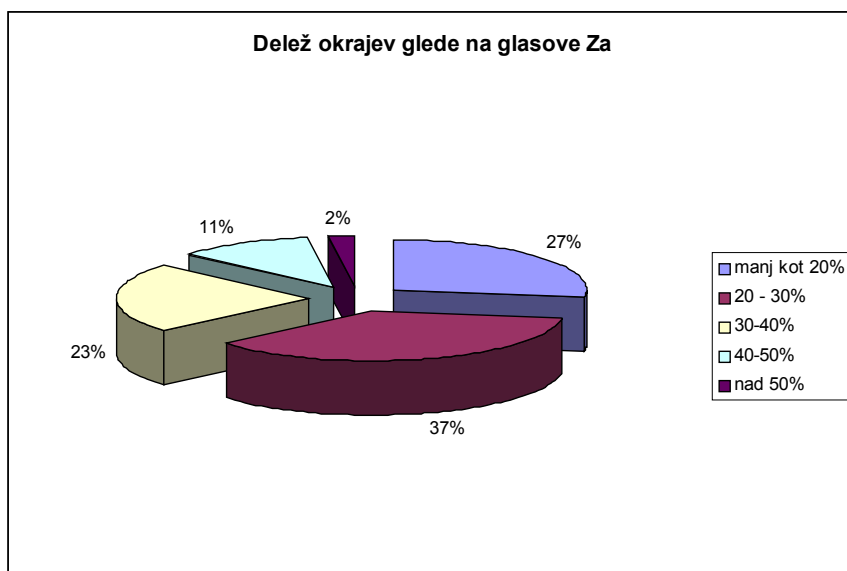
Največ zagovornic in zagovornikov novele je bilo v 7. okraju 3. volilne enote - nekdanji občini Ljubljana Center (53,19%). Sledi Koper I s 50,88%. To sta tudi edina volilna okraja, kjer je bilo glasov Za novelo več kot glasov proti.

Največ nasprotnic in nasprotnikov novele je bilo v treh okrajih 8. volilne enote. V 11. okraju, Ptuj 3, občine Kidričevo, Majšperk, Videm, Žetale, Podlehnik, del Gorišnice (87,88%), Ptuj 1 - občine Destričnik, Trnovska vas, Juršinci, Markovci, Sveti Andraž v Slovenskih goricah, del Gorišnice, del mestne občine Ptuj (87,23%) in Lenart - občine Lenart, Benedikt, Sveta Ana, Cerkevjak (86,92%).

Graf 11.2.: Rezultati referenduma po volilnih enotah

Graf 11.3.: Delež okrajev glede na glasove Za

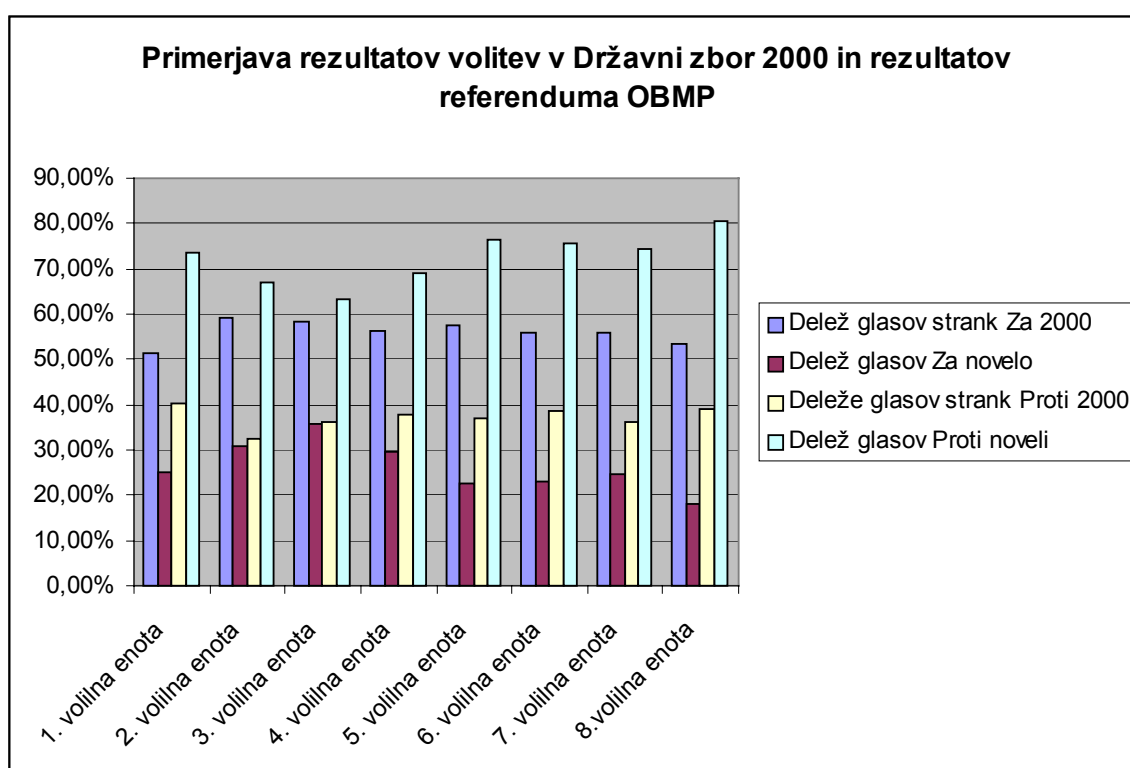

11.1. Rezultati referendumu v primerjavi z rezultati z volitvami v DZ

Na eni strani bomo opazovali seštevek (oziroma delež) glasov, ki so jih na volitvah v Državni zbor leta 2000 dobile stranke, ki so podpirale novelo zakona, na drugi strani delež strank, ki so zakonu nasprotovale. Glede na kratek čas med obema dogodkoma se mi zdi primerjava ustrezna.

Kot smo povzeli v poglavju Kdo je bil za in kdo proti, so novelo zakona podprle Demokratična stranka upokojujencev Slovenije, Liberalna demokracija Slovenije, Stranka mladih Slovenije in Združena lista socialnih demokratov (poimenoval jih bom Za). Noveli so nasprotovali v Novi Sloveniji - krščansko ljudski stranki, Social demokrati stranki, Slovenski nacionalni stranki, SLS + SKD Slovenski ljudski stranki (Proti).

Graf 11.4.: Primerjava rezultatov volitev v Državni zbor 2000 in rezultatov referendumu OBMP

Rangi najvišjih deležev strank Za in glasov za novelo zakona se ne ujemajo niti v eni volilni enoti. Vendar je razlika v rangih le eno mesto, razen v 1. in 5. volilni enoti, kjer je razlika 4. mesta. Primerjava rangov deleža strank Proti in glasov na referendumu proti noveli kaže ujemanje v 6. volilni enoti, odstopanje za 2. mesti v 4. volilni enoti, za tri mesta v 5. volilni enoti in za štiri mesta v prvi volilni enoti.

Tabela 11.1.: Rang volilnih enot glede na volitve 2000 in referendum OBMP - glasovi Za

	1. VE	2. VE	3. VE	4. VE	5. VE	6. VE	7. VE	8. VE
Rang 2000 Za	8	1	2	4	3	5	6	7
Rang Za	4	2	1	3	7	6	5	8

Tabela 11.2: Rang volilnih enot glede na volitve 2000 in referendum OBMP - glasovi Proti

	1. VE	2. VE	3. VE	4. VE	5. VE	6. VE	7. VE	8. VE
Rang 2000 Proti	1	8	7	4	5	3	3	2
Rang Proti	5	7	8	6	2	3	4	1

Med deležem glasov strank Za in deležem glasov za novelo referenduma obstaja opazna pozitivna povezava. Korelacijski koeficient znaša 0,59.

Med deležem glasov strank Proti in deležem glasov proti noveli zakona opazna pozitivna povezava. Korelacijski koeficient znaša 0,56.

Najmočnejša je povezava med deležem strank Za in glasovi proti novela zakona. Povezava je negativna. Korelacijski koeficient znaša -0,60.

Povezava med deleži glasov strank, ki so podpirale novelo zakona, deležem tistih, ki ga niso in rezultati referenduma, nedvomno obstaja. Je pa prešibka, da bi lahko volivke in volivce šteli za ujetnike političnih strank. Iz politične preference ni moč enoznačno sklepati o mnenju posameznika v vprašanjih, ki se tičejo vrednost, ocen itd. Žal je to edina svetla točka referenduma OBMP.

Ob primerjavi velja opozoriti, da je bila enota opazovanja volilna enota (in seveda ne volivci in volivke).

12. Zaključek

12.1. Zmaga RKC na referendumu OBMP

Po fiasku na volitvah v Državni zbor se je možnost zmage na naknadnem zakonodajnem referendumu mnogim zdela vabljiva priložnost za celjenje volilnih ran. Priložnost za kratkotrajno zmagoslavje je ponudila drama ljudi, ki se jim od leta 1994 onemogočili postopke oploditve s celicami darovalcev.

Nič pri referendumu OBMP ni bilo v ozadju. Vsi akterji so bili javni, nihče se ni skrival. Kljub temu so izvorni nasprotniki novele zakona ostali izven soja medijskih žarometov in v precejšnji meri izven interesa zagovornikov novele.

Nasprotovanje oploditvi samskih žensk z biomedicinsko pomočjo in nasprotovanje združitvi spolnih celic človeka izven maternice je integralen del pogledov in ravnanj Rimokatoliške cerkve. Še posebej to velja v času papeževanja Karola Woytile.

Pogled rimskokatoliške cerkve na sodobne evropske družbe, kamor brez dvoma štejejo tudi slovensko, je enoznačen in vseobsegajoč. Obstaja samo ena prava oblike družine. Moški in ženska, pred Bogom združena v svetem zakonu, s podaritvijo eden drugemu prideta na (edini pravi) način do otrok.. Kontracepcija je greh, tableta "dan potem" pa je že splav in pravzaprav umor. Postkomunistične države, in Slovenija je ena izmed njih, so potrebne še posebne pomoči Cerkve, saj so komunistični režimi še posebej pospeševali in propagirali neodgovoren odnos do dostojanstva, ki ga ima človek od trenutka spočetja.

Pomembne del razkroja družine (in preko nje družbe) imajo napačni pogledi na družino. Vsi tisti, ki ne priznavajo, da je prava družina le ena, ne samo da se motijo, ampak s tem, da imajo napačen pogled, že tudi aktivno prispevajo k težavam, s katerimi se spopada družina in v njenem imenu in zanj RKC danes. Da so nosilci napačnih predstav (predvsem) sociologi, ki govore o nekakšnih rekonstruiranih, enostarševskih in še drugačnih družinah, je seveda popolnoma jasno.

RKC deluje svetovalno, izobraževalno, posebno skrb pa namenja sprejemanju zakonodaje oziroma preprečevanju sprejemanja neprave zakonodaje. Idealna družba je desekularizirana, ponovno evangelizirana družba (kot da 4000 ni negativna utopija ampak cilj). Da bo družina oblikovana po ideji RKC, naj poskrbi država.

Težave z neplodnostjo v Sloveniji ima po nekaterih ocenah 20 000 ljudi. Težave so različne: lahko posameznik/posameznica nima težav, ima pa jih njegov (njen) partner (partnerka). Lahko imata težave oba. Ženska, ki si želi imeti otroka, je lahko iz različnih razlogov brez partnerja. Lahko ima (nenazadnje) partnerko. Lahko je plodna ali ne. Svoboda odločanja o rojstvu otrok je v Sloveniji ustavna kategorija. In ni preveč od medicine pričakovati, da pomaga ljudem v stiski. Pomaga, preden se ženski izteče fertilno obdobje.

Ni moč z gotovostjo trditi, da je imela RKC svetovalno vlogo pri prekinitvi opravljanja osemenitev z donorskim semenom na ljubljanski Ginekološki kliniki leta 1994. Morda je bila res prisotna tudi skrb nad možnostjo okužbe (npr. z virusom HIV). Brez dvoma pa je do sistemske svetovalne funkcije prišla nekaj mesecev kasneje, ko v "skupino strokovnjakov", ki

naj bi pripravila ustrezne spremembe zakonodaje, zdravstveni svet septembra 1994 imenuje med drugimi tudi dr. Ivana Štuheca, profesorja Teološke fakultete. Za pet let je "problem" odpravljen: ni več otrok, ki bi bili spočeti na za RKC neprimeren način, novi zakon se plete kot Laertov mrtvaški prt.

Moteči so le nekateri posamezniki, na primer iz Društva za večjo rodnost in plodnost Slovencev (v delovanju društva nisem razen pomenljivega imena zasledil nobene nagnjenosti k čemerkoli, kar bi lahko označili kot nacionalizem), ki se nočejo sprijazniti z iztekanjem biološke ure. Leta 1998 društvo govori o 100 parih, ki jim preostaja le pot v tujino.

Tu je še nekaj neodgovornih zdravnikov. Ti konkurirajo ljubljanski ginekološki kliniki (zdravstvo ni prostor za neetični liberalni kapitalizem), morda naskrivaj celo izvajajo postopke, ki naj bi se ne izvajali več.

Eden izmed teh zdravnikov je tudi poslanec Državnega zbora, in v proceduro vloži predlog zakona, ki naj bi presekala gordijski vozal negibnosti. Odziv tistih, ki so zakon "pripravljali" več kot 4 leta, je brutalen. Predlagatelj je tat avtorskih pravic, gre mu le za zaslužek in je, čeprav je le prepisoval, napisal nestrokovno zakon. Toda led je prebit, zakonodajnega postopka ni več moč ustaviti.

Kmalu zatem, na prvem srečanju Sinode Cerkve (RKC) na Slovenskem je sprejeta Izjava o spoštovanju začetka človekovega življenja. Podpiše jo tajnik sinode in član "skupine strokovnjakov" Štuhec. Izjava odkrito nasprotuje predlogu zakona, ki ne upošteva pravih spoznanj. Kmalu zatem od predlagateljstva "Merlovega" zakona odstopita zdravnik in poslanca SLS Janez Podobnik in Jože Možgan, prvi iz Cerkna in drugi iz Železnikov. Sprejem zakona je nekaj časa moč zavirati preko predsednice pristojnega delovnega telesa Državnega zbora, pediatrije Majde Ane Kregelj Zbačnik, ki je bila tudi edina izmed zdravnikov oz. zdravnic v poslanskih klopih, ki se ni podpisala ob osnovni predlog zakona. Fašistoidne izjave Majde Ane Kregelj Zbačnik pa imajo še en učinek: njene klasifikacije žensk v slogu delegata prvega večstrankarskega slovenskega parlamenta oz. skupščine Ervina Antona Schwarzbartla vzpodbudijo poslanca Kopača, da se novele loti bolj temeljito. Ko presenečen ugotovi, da samske ženske (ženske brez partnerja) po predlogu niso upravičene do postopkov OBMP, pripravi ustrezno dopolnitev zakona. Ta humana gesta bo vsem zagovornikom "dostojanstva človeka" pomenila Arhimedovo točko za zmago na referendumu.

Ponudi se še nova priložnost: ob kratkosapi Bajukovi vladi se v Državnem zboru postavi nova večina, ki zavrne možnosti, da bi lahko postopke izvajali zasebniki, da bi postopke izvajali z uvoženimi spolnimi celicami. "Bolnik" je lahko le par. Tudi priprave na izvajanje zakona bo zahtevalo ustrezno količino časa. RKC je lahko zadovoljna: zakon, ki se ne izvaja, ni škodljiv. Po volitvah se zakon, v skladu z določili koalicijske pogodbe, spremeni in odpravi glavne ovire pri dostopnosti do postopkov OBMP. Falanga nasprotnikov ("strokovnjakov") ostaja ista, zakon je kljub temu sprejet po hitrem postopku. Zdaj gre zares.

Študent teologije (in FDV) in novinar Družine pripravi pobudo za naknadni zakonodajni referendum. Ker je imel pri zbiranju podpisov za pobudi nekaj manjših težav (recimo z dvanajstletnimi podpisniki), se zdi bolj zanesljiva pot do zaustavitve uveljavitve zakona preko poslanskih klopi. Franc Cukjati, dr. medicine, nekdanji jezuit, za časa Bajuka uradnik na

Ministrstvu za zdravstvo, poslanec Janšev SDS, vložil pobudo, opremljeno z dovolj podpisi. Poslanec Cukjati ima poslanstvo, ostali, kot npr. iz vrst SLS +SKD, pa sedijo na voz, računajoč na ustrezen delež izplena.

Pred volitvami v Državni zbor se prava kampanja začne že veliko pred uradno.

Predreferendumske je konec v hipu. RKC ne skriva angažmaja: razen navidezno molčečega Rodeta delujejo vsi udje Cerkve.

Rezultati presenetijo vse. RKC prvič v neodvisni Sloveniji zmagala na splošnem ljudskem glasovanju.

12.2. Ključni trenutki degradacije človekovih pravic na referendumu OBMP

Neodreagirane na prekinitev izvajanja postopkov OBMP s tiskom darovalk in darovalcev.

Odreagirati bi morali Ministrstvo za zdravstvo, prizadeti posamezniki (posameznice) in pari, zdravniki, ki so opravljali postopke.

Penetracija RKC v vladna telesa. V letih po osamosvojitvi je postalo samo po sebi razumljivo, da ima cerkev (to je vedno Cerkev oz. RKC) pravico participacije pri oblasti. Resda (še) ne pri verouku, zato pa ima posebne pravice pri članici Univerze v Ljubljani - Teološki fakulteti. Na področju zdravstva je RKC brez težav dobila predstavnika v Komisiji za medicinsko etiko in v "skupini strokovnjakov" za pripravo novega zakona na področju OBMP (dobrohotni vpliv predstavnika je ugodno vplival tudi na druge člane in članice).

Neagresivnost predstavnikov humanističnih ved. Medtem, ko se predstavniki RKC po mili volji sprehajajo po intermediarnih strukturah, družboslovci (nalašč karikiram) ostajajo v kabinetih in učilnicah. Posledica je ne samo, da odločitve in sklepi niso podprte z znanjem, ki ga družboslovje poseduje in proizvaja, ampak se družboslovce celo ne sprejema kot kompetentne sogovornike niti na njihovih terenih. Tako je lahko bolj pomembno, kaj ima o pravih družinah in povedati naključni pater ali ginekologinja kot profesorica sociologije družine.

Prostor za mit. Kopačev (ali LDS-ov) amandma, ki je omogočal dostop do postopkov OBMP tudi ženskam brez partnerja, je omogočil nasprotnikom osredotočenje na mitsko idealno družino, ki naj bi bila cilj in zlata preteklost hkrati. Dal je prostor, da je zdrava pamet (da otrok mora imeti očeta) z nekaj floskulami gladko porazila vsa strokovna pojasnjevanja.

12.3. Kaj vse so zagovornice in zagovorniki novele počeli, da bi izgubili referendumsko tekmo

Nobenega razloga ni, da ne bi referenduma OBMP v smislu ocenjevanja akterjev obravnavali kot druge volilne dogodke. Celo več: zaradi visokega poraza, ki ga mnogi od zagovornikov novele ne le niso pričakovali, ampak ga tudi, po vrsti volilnih uspehov, niso bili več vajeni, mora biti ocena še manj ljudomila.

Odbor za svobodno odločanje, ki je nastal iz civilnodružbene pobude, je združeval posameznice in posameznike iz vrst družboslovne inteligence, in sveta zabave, zagovornike interesov neplodnih in mnogih društev, in več tisoč ljudi, ki so se včlanili v odbor.

Identifikacija

Odbor, ki je nastal s ciljem ohranitve sprejetega zakona, se je identificiral z dogodki v preteklosti:

- Odborom za varstvom človekovih pravic;
- sprejetjem slovenske Ustave, še posebej 55. člena.

Nobena od teh identifikacij ni sporna v vsebinskem smislu, saj celo edina glasna nasprotnica 55. člena Ustave, RKC, ob nasprotovanju pravici do svobodnega odločanja o rojstvu otrok vedno več izgubi kot dobi. Težava je bila drugje: **situacija, ko se na referendumu odloča o uveljavitvi zakona, sprejetega v Državnem zboru, je bila popolnoma nova**. spomin na Odbor blede (razen pri "prvoborcih"). Grožnja po ukinitvi 55. člena pa se je bolj ali manj pojavljala le v svarilih zagovornikov novele (ne da bi mislili, da RKC nima ambicij tudi na tem področju).

Legitimnost in strokovna kompetentnost

Ena od neverjetnih stvari pri referendumu OBMP je, da se tiste osebe, ki jih je novela zakona najbolj zadevala, sploh niso pojavljale kot osebe z imeni in priimki. Vedno je obstajala le papirna Marta, Eva, Alenka, Nataša... Razlika v legitimnosti med zagovorniki novele, in njenimi nasprotniki, ki so lahko govorili le v imenu otrok, ki jih ne bo, tako sploh ni mogla priti do izraza.

Z nekaj časovne distance je skoraj neverjetno, kako je bila lahko stališčem Odbora za svobodno odločanje pripisovana nestrokovnost. Stališča Odbora so med drugimi zagovarjali (in določali) dr. Tanja Rener, Dr. Katja Boh, dr. Ljubo Bavcon, Zoran Pavlovič, dr. Gabi Čaćinović Vogrinčič, dr. Mirjana Nastran Ule, dr. Dušan Keber, dr. Primož Reš, Vasilij Cerar, dr. Veljko Vlasisavljevič. Na strani nasprotnikov novele so poleg "old boys-ov" iz strokovnega sveta in Komisije za medicinsko etiko nastopali poslanke in poslanci Državnega zbora. Javno priznanje za strokovnost je bilo žal podeljeno že leta 1999.

Kampanja, zamisel in izvedba

Izdelana je bila oglaševalska akcija "Bova?", slogan akcije je bil Svobodna si. Narejena sta bila dva TV oglasa, prvi je bil črno-bel: ženska pred prazno zibko, drugi oglas je vzel zaključno sekvenco iz enega najbolj žalostnih slovenskih filmov Samorastniki, billboard, na njem se ponovi motiv iz prvega TV oglasa: ženska pred prazno zibko, zloženka, ki je šla v vsako drugo slovensko gospodinjstvo, spletna stran www.svobodna.si, na kateri si našel vse informacije o delovanju odbora, napovedi dogodkov, tekstih, napovedih, včlanitvi, posebej je bilo poskrbljeno za odnose z mediji. Kampanja je bila profesionalno vodena, posamezna področja so pokrivali ljudje z bogatimi izkušnjami na področju volitev in/ali drugih oglaševalskih akcij²⁵.

V primerjavi s klasičnimi predvolilnimi kampanjami je bila predreferendumska kampanja mnogo bolj obsežna in celovita. Zavzetost ljudi, ki so na tak ali drugačen način prispevali k delu Odbora, je bila redko ponovljiva. Žal vse to ni dalo plodov. Po mojem mnenju za to obstajata dva glavna razloga:

celotna kampanja je bila napačno fokusirana; cilj kampanje je postala pravica samske ženske do oploditve z biomedicinsko pomočjo. Zagovornice in zagovorniki novele so tako sicer zavestno, argumentirano, strokovno odgovarjali na sistematične žalitve žensk v kampanji nasprotnikov. Vendar je izraz "samska ženska", še posebej v navezavi na OBMP (umetno osemenitev, umetno oploditev) že leto dni deloval izrazito negativno. Neplodnost kot nezmožnost roditi je osebna krivda, ponavadi ženske. Ta je jalova, če pa je (tudi) samska, je lahko le nora, cipa ali lezbijka. Tudi v manj nestrpnih pogledih z njo nekaj ni v redu.²⁶ Kampanja za potrditev novele je zanemarila druge, lažje predstavljive aspekte novele, predvsem pa bilo nujno v ospredje postaviti posledice uveljavitve: otroke, ki so (v nasprotju s tistimi, ki s niso rodili). Samska ženska v tekmovanju s pravico otroka do očeta ni imela možnosti.

Snovalci kampanje so šli mimo problema napačnega fokusa tudi potem, ko je bilo z meritvami javnega mnenja pokazano, da je za novelo več ljudi kot za pravico samske ženske do oploditve z OBMP (gl. poglavje Meritve javnega mnenja). Kot da so snovalci padli v začaran krog prepričevanja že prepričanih, delali napačne spote in iz njih izpeljali napačne radijske oglase in billboarde. Kampanja je izobraževala: naivna vera, da je moč ljudem v času enega meseca do take mere pojasniti vzroke, področja, posledice sprejete novele zakona, da bo volivke in volivce strokoven, argumentiran, nezlagan nagovor spremenil v tenkočutne spoštovalce človekovih pravic, se je odrazila v zamujeni priložnosti, ko je bila v vsako drugo gospodinjstvo poslana sicer dobro oblikovana in glede na namen gladko spisana zloženska. Uporabiti 16. stransko zloženko, za branje katere je potrebno imeti vsaj srednješolsko izobrazbo, v volilne namene, z željo pridobiti glasove, je poteza, ki ne more prinesiti uspeha. To je bila edina priložnost, da se neka publikacija znotraj kampanje distribuira v primerni količini.

Ali bi zagovorniki novele lahko zmagali na referendumu?

Ni moč natančno oceniti, kaj bi se dalo doseči z drugače zastavljeno kampanje. Več, kot se je, na vsak način. Sam se nagibam k mnenju, da bi bil pogoj za preprečitev možnega poraza novele na referendumu preiščljena kampanja, ki bi spremljala sprejemanje novele zakona po redni proceduri. Taka kampanja bi seveda lahko tudi izobraževala in opozarjala na dvojno moralo tistih, ki noveli nasprotujejo (primerjaj z Mihelj, 2001)²⁷. Na vsak način pa bi morala premestiti gorišnico debate stran od pravic samske ženske (ne da bi jih kakorkoli zanikali). LDS bi morala mnogo bolj odločno zahtevati spoštovanje koalicijske pogodbe. Na tem mestu se ni primerno spuščati v drobovje dogovarjanja med parlamentarnimi strankami v Sloveniji, zato naj dodam le, da bi se lahko izognili tudi začetnemu nasprotovanju SMS.

In vsaj na nekaj so "lilitke" (pa tudi drugi, npr. Keber v referendumski številki revije LDS 4000) upravičeno opozorile: o človekovih pravicah se ne bi smelo odločati na referendumu. Ali so se zagovorniki človekovih pravic iz referenduma OBMP kaj naučili, pa bo razvidno ob prihodnjih referendumskih pobudah. Spremembe odpiralnega časa trgovin ne prispevajo k optimizmu pri uzakonjenju zakonskih zvez istospolnih parov.

Seznam literature

Knjige in članki

- Bajt, Aleksander, Franjo Štiblar(2002): Statistika za družboslovce, GV Založba, Ljubljana
- Černigoj Sadar, Nevenka (1995): Nekaterne značilnosti kvalitete življenja v različnih družinskih skupnostih. V: Rener, Tanja, Vika Potočnik, Vera Kozmik (ur.) Družine: različne – enakopravne, Vitrum, Ljubljana, str. 107-119
- (1992) Family: Forms and Functions, Occasional Paper Series, No. 2, United Nations, Vienna, 1992
- Fink Hafner, Danica (2002): Prevzemanje oblasti v kontinuiranem demokratičnem prehodu. V: Fink Hafner, Danica, Tomaž Boh (ur.) Parlamentarne volitve 2000, FDV, Ljubljana, str. 7-25
- Giddens, Anthony (2001, 1989): Sociology, Polity Press, Oxford
- (1999) Izjava o spoštovanju začetka človekovega življenja, Sinodalni zbor, Ljubljana
- (2001) Osemenitveni abecedarij, Mladina, št. 24/2001, str. 22
- Keber, Dušan (2001) »Dopustiti svobodo drugega«. V: 4000, junij 2001, str. 32
- Kozinc, Nina (1996): Papež in drugi spol, Urad za žensko politiko, Ljubljana
- Lopez Trujillo, Cardinal Alfonso (2003): The Family and Life in Europe, Pontifical Council for the Family, Vatican
- Miheljak, Vlado (2001) »Farizejstvo«, Delo, 9.6.2001
- Pavlovič, Zoran (2001) »V imenu otrokovih pravic pravice do odločitve ne gre zatirati«. V: 4000, junij 2001, str. 40-41
- Pinterič, Uroš (2002): Predsedniške volitve 2002 v Sloveniji in vloga interneta. V: Fink Hafner, Danica, Tomaž Boh (ur.) Predsedniške volitve 2002, FDV, Ljubljana, str. 335-351
- Rener, Tanja (1995): Ideologija Krize. V: Rener, Tanja, Vika Potočnik, Vera Kozmik (ur.) Družine: različne – enakopravne, Vitrum, Ljubljana, str. 15-24
- (2003) Statistične informacije št. 92/2003, Statistični urad RS, Ljubljana
- Škerl, Primož (2001): Premislek pred nedeljo, Delo, 13.6.2001
- (2001) Tudi otrok ima pravice, Slovenska škofovska konferenca, Konferenca redovnih ustanov in Svet katoliških laikov Slovenije, Ljubljana
- (2001) Za dobro večino, Odbor za svobodno odločanje, Ljubljana
- Zupančič, Karel (1995): Varstvo življenja pred rojstvom in osebne pravice ženske, ki ga nosi. V Rener, Tanja, Vika Potočnik, Vera Kozmik (ur.) Družine: različne – enakopravne, Vitrum, Ljubljana, str. 78-94

Viri na zgoščenkah:

- (1999) Zbrana vsebina 1999, Večer, Maribor
- (2000) Zbrana vsebina 2000, Večer, Maribor
- (2001) Zbrana vsebina 2001, Večer, Maribor

Internetni viri:

www.rkc.si (domače strani Rimokatoliške cerkve v Sloveniji)

www.svobodna.si (arhiv strani iz zasebne zbirke Andreja Novaka, strani na internetu niso več dosegljive)

www.dnevnik.si (Dnevnikov »dosje o neplodnosti«: www.dnevnik.si/neplod)

www.dz-rs.si (domače strani Državnega zbora RS, tudi dobesedni zapisi sej: DZ 1996-2000 14. redna, 49. izredna seja, 52. izredna seja, DZ 2000-2004 7. redna seja)

www.uvi.si/slo/javno-mnenje (rezultati rednih mesečnih Politbarometrov, raziskav, ki jih za Vlado RS opravlja Center za raziskovanje javnega mnenja)

Seznam prilog na zgoščenki

Priloga A: Intervju – Dušan Keber, Janez Kopač, Nataša Pelko (intervjuji.doc)

Priloga B: Fotografije z otvoritvene in zaključne prireditve Odbora za svobodno odločanje (mapi Odbor_Ustanovitev, Odbor14jun, avtor vseh fotografij Andrej Novak, z navedbo avtorja prosta nekomercialna uporaba)

Priloga C: Dobesedni zapis internetnih pogovorov na www.svobodna.si (Chat1-3.doc)

Priloga D: Radijski spot Za svobodno odločanje (SvobodnaSI.mp3)

Priloga E: TV spota Za svobodno odločanje (Bova.mpg, Svobodna_Samorastniki.mpg)

Priloga F: Zloženska Za svobodno odločanje (Nekega jutra.pdf)

Priloga G: ta dokument (Referendum OBMP.doc)

Priloga H: internetna propaganda nasprotnikov novele (Za_njih_gre.pps)

Opombe

---

¹ V prihodnje bom naknadni referendum imenoval kar referendum OBMP, zakon o spremembi zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo pa novela zakona.

² Razširjeni strokovni kolegij za ginekologijo in porodništvo je organ Ginekološke klinike ljubljanskega Kliničnega centra

³ Velja spomniti na dva strokovna sodelavca poslanske skupine LDS, ki seveda formalno nista med predlagatelji zakona: Sandija Šavlija ob Merlovem zakonu in Marjana Jarkoviča ob noveli zakona.

⁴ Pobuda očitno ni bila delo Dominika Freliha. Precej razširjene so bile domneve, da so pri pripravi sodelovali Janez Zajec, bivši državni sekretar na Ministrstvu za zdravstvo, sedaj bolj znan po zgodbi o operacijskih mizah v KC, Aleš Primc in Metka Klevišar, Večina podpisov je bila zbrana v Škofljici, Škofji Loki, Ajdovščini, Domžalah in Vodicach. Med podpisniki je najti cele družine z otroci.

⁵ V svojem nastopu je Cukjati izjavil tudi naslednje: "Bom malce zloben in vas vprašal. Si predstavljate samskega pedofila, ki brez problemov posvoji plašnega fantiča. "Seveda", boste rekli, "povsem normalno, saj ima tudi samski moški pravico do očetovstva".

⁶ Kot bipolarno so možnost odločitve definitivno videle udeleženske in udeleženci referenduma, saj je bilo neveljavnih glasovnic manj kot odstotek in pol.

⁷ Ko se je leta 2000 zakon, ki ga je nekdanja poslanka Janševe SDS tako zavzeto hvalila na tiskovni konferenci SSK, je takratna predsednica odbora DZ za zdravstvo izjavila naslednje: "Rada bi javno obrazložila, zakaj bom morala glasovati proti. Namreč, kljub temu da sem se "matrala" leto in pol in skušala s pomočjo stroke in pa zakonodaje, naše in evropske in konvencij pomagati, da bomo dobili zakon, ki nam ne bo v sramoto, smo sedaj z amandmajem, dvema amandmajema k 20. členu, ki jih je predlagala nova stranka SKD, SLS izničili nadzor in izničili nevtralnost in pomen državne komisije, ki je edina varovalka, da se ne bodo zgodile zlorabe, o katerih se veliko piše in govori v svetu. Zato po svoji vesti kot zdravnica in ker vem, kaj iz tega sledi, ne morem takšnega zakona podpreti."

⁸ Ko v soju operacijskih miz dr. Zoran Arnež, takratni predsednik Zdravstvenega sveta, opisuje svoje odnose s Kebrom, govori o neverjetnih pritiskih, da bi se postavil na Kebrovo stran. Po Arnežu je svet ohranil avtonomijo. Kdo naj bi pritiske vršil, Arnež ne pove. Mladina, 29. september 2003, Zaradi miz ne bom odstopil!

⁹ Nekaj dni kasneje svojo zloženko izdajo tudi nasprotniki novele, natančneje Mlada Slovenija.

¹⁰ Ta družina seveda ni "kakrašnakoli" družina. Aktualno stališče RKC do družine je prikazano v poglavju Družina in RKC danes

¹¹. Dve leti kasneje taista Romana Pintar hinavsko toži nad pomanjkanjem spolnih celic in ugotavlja, da zdravniki ne morejo vabiti ljudi k darovanju, glej Pomagajte neplodnim parom do sreče, Jana št. 39 letnik XXXI, 30.9.2003

¹² Tako je celotno poslovanje Odbora potekalo preko Feministično izobraževalnega kulturnega središča.

¹³ Dnevnik (logi) vseh treh klepetov so v prilogi

¹⁴ Sam sem v škofjeloškem občinskem svetu s strani člana sveta, izvoljenega na listi SDS, slišal celo, da je družina tudi temeljna celica demokracije v naši družbi.

¹⁵ Za mesto je bila vzeta prestolnica, regionalno središče in središče (takratne) občine. Za vaško okolje je štelo podeželsko lokalno središče in vas.

¹⁶ Izrecno je treba opozoriti, da se je pogled RKC, njenih teoretikov in papežev v dveh tisočletjih večkrat spreminjal.

---

¹⁷ Kardinal iz razumljivih razlogov ne pove kaj dosti o protestih RKC proti nacistični evgeniki v času Pija XII.

¹⁸ Še bolj frapantna kot jeremiada Lea Kremžarja nad različnimi deviacijami v ločitvah in nepravih trenutkih rojenih otrocih je definicija družine, ki jo podaja Liberalna demokracija Slovenije v svojem volilnem programu 2000 Slovenija gre naprej (LDS, samozaložba, Ljubljana, 2000, str. 46) v razdelku Družinsko življenje - vir moči in energije: Družina je naravna in temeljna celica družbe..." Raziskava o tem, kako se je ta definicija znašla na omenjenem mestu, presega domet tega diplomskega dela.

¹⁹ Odmevna je bila odločba iz leta 1992, v kateri je sodišče prepovedalo 14. letni žrtvi posilstva, da bi v obdobju 9. mesecev zapustila državo in prekinila nosečnost na Irskem ali na tujem. Zaradi mnenja, da bi porod predstavljal resno nevarnost za življenje nosečnice je irsko vrhovno sodišče sodbo razveljavilo

²⁰ Temu mnenju se kasneje pridruži tudi Matevž Krivic

²¹ Hitri postopek je motil tudi Zvezo slovenskih katoliških skavtinj in skavtov (!), v imenu katere je z dopisom predsedniku Državnega zbora marca 2001 protestiral njen tajnik Milan Kobal

²² Upoštevana sta tako prva kot druga izbira (katera stranka vam je blizu) Razredi so parlamentarne stranke za, parlamentarne stranke proti in ostale stranke oz. odgovori.

²³ Dobesedno se je vprašanje glasilo: "V zvezi s tem vprašanjem sta se izoblikovala dva pogleda. Eni menijo, da je to predvsem vprašanje pravice in svobodne odločitve žensk, drugi pa, da naj o tem odloča medicina pri zdravljenju neplodnih parov. kateremu od teh dveh pogledov ste bolj naklonjeni?"

²⁴ Za potrebe naknadnega zakonodajnega referendum se uporabljajo nekatere določbe zakonov, ki določajo volitve v Državni zbor. Tako je Slovenija za referendum organizacijsko (v smislu organizacije volilnih komisij) tudi za referendum razdeljena v volilne enote (8 enot) in okraje (11 okrajev vsaki volilni enoti, skupaj 88 okrajev). Njihovo območje v terminih lokalne samouprave iz leta 1992 določa Zakon o določitvi volilnih enot za volitve poslancev v Državni zbor (Uradni list RS, 46/92, 28.09.92)

²⁵ Organizacijsko je največ dela opravil Gregor Golobič, za zasnovo oglaševanja je skrbel Stojan Pelko, oblikovalec je bil Matjaž Medja, odnose z javnostmi je pokrivala Nataša Pelko, formalno osnovo za delovanje Odbora je prispevala Dada Bac, stran Svobodna.si in organizacijo na terenu je vodil Andrej Novak.

²⁶ Ni potrebno gledati le poslanca SDS Pavla Rugarja in njegovih izjav o tem, da lahko "vsaka pride do svojega šilca sperme". Bolj indikativne so razprave, ki so ostale zabeležene v forumih. Glej zapis IRC (internetnih klepetov) na Svobodna.si v prilogi, ali zapis v Mladini Pravi joški, pravi otroci, pravi očetje, pravi Slovenci, Mladina, 28.5.2001

²⁷ Vlado Mihelj (Mihelj, 2001) je tak apel predlagal zagovornikom novele. Na članek tudi sicer velja opozoriti zaradi nastavka analize, po kateri je uspeh nagovora RKC potrebno pojasniti kot posledico dejstva, da so v volivkah in volivcih uspeli sprožiti že obstoječe predsodke.